

Nikola Tominac

pukovnik Hrvatske vojske u mirovini, Dugo Selo

HRVATSKE POSTROJBE U POHODU NA SRBIJU S NAGLASKOM NA DJELOVANJE CARSKE I KRALJEVSKE 79. PJEŠAČKE PUKOVNIJE GROF JOSIP JELAČIĆ

U radu je opisano sudjelovanje Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije »Grof Josip Jelačić« iz Otočca u još uvijek kontroverznom pohodu na Srbiju 1914. godine. Autor obrađuje operacije na temelju dostupne literature i raspoložive arhivske građe iz fondusa Austrijskoga državnog arhiva i Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu, prije svega iz sačuvane operativne dokumentacije, lista gubitaka i izvještaja o bitkama. Vojna terminologija prilagođena je sadašnjoj službenoj hrvatskoj terminologiji, a gdje to nije bilo moguće, navedeni su usporedno hrvatski i austro-ugarski nazivi, osobito za vojne činove i vojne formacije.

Ključne riječi: Balkansko bojište 1914., hrvatske postrojbe, Carska i kraljevska 79. pješačka pukovnija Grof Josip Jelačić Otočac (K. u. k. Otočaner Infanterieregiment Graf Jellačić Nr. 79), pukovnik Franz Schöbl

Uvod*

Uoči rata Carska i kraljevska 79. pješačka pukovnija¹ bila je razmještena u Rijeci, gdje se nalazilo zapovjedništvo te I., III. i IV. bojna, i Otočcu (II. bojna), a mirnodopsko zborni mjesto (garnizon) bilo je u Otočcu. Zapovjednik 79. pukovnije bio je brigadir² (Oberst) Eugen von Luxardo, koga će

* Ovaj prilog posvećen je stotoj obljetnici Prvoga svjetskog rata i sudjelovanju hrvatske 79. pješačke pukovnije Zajedničke vojske (K. u. K. Otočaner Infanterieregiment Graf Jellačić Nr. 79) u ovom ratu. Bojne (bataljuna), a domobranstvo u načelu u tri. Bojna je imala od 800 do 1.100 pripadnika, u početku se sastojala od četiri satnije (čete), a nešto kasnije bila je ustrojena i strojnička satnija.

² Da bi čitateljima bili razumljiviji činovi navedeni u tekstu, donosimo usporedne nazive činova i njihove kratice u austro-ugarskoj i današnjoj Hrvatskoj vojsci s osnovnim objašnjenjima. Osnovni vojni činovi i dužnosti u kopnenoj vojsci su: *Gemeine* - vojnik, *Gefreiter* - razvodnik, *Korporal* - desetnik, *Zugführer* - vodnik, *Feldwebel* - narednik, *Stabsfeldwebel* - stožerni narednik, *Kadett* (Kdtt) - kadet, *Offizier-Stellvertreter* (Offiz- Stv) - časnički namjesnik, *Fähnrich* (Fähnrr) - zastavnik, *Leutnant* (Lt) - poručnik, *Oberleutnant* (Oblt) - natporučnik, *Rittmeister* (Rtm) - natporučnik u konjaništvu,

naslijediti pukovnik (*Oberstleutnant*) Franz Schöbl³ u rujnu 1914. godine. Nakon donošenja odluke o mobilizaciji, cjelokupna postrojba⁴ stavljena je u stanje maksimalne pripravnosti. U krugu vojarni u Otočcu i Rijeci osjećala se velika užurbanost. Trebalo je mobilizirati pričuvu, osigurati transport, tovarna grla i pripremiti sve za nadolazeća ratna djelovanja. Iako vojska još nije znala na koju će frontu, srpsku ili rusku, zapovjednik i njegov uži tim zasigurno su znali da je to Srbija.⁵

U isto vrijeme zapovjednik II. bojne pukovnik Schöbl u Otočcu je mobilizirao pričuvu i okupio ju u vojnom kompleksu Špilnik, gdje su se nalazila velika vojna skladišta. Iz Otočca su u hodnim kolonama krenuli u Ogulin, gdje su se spojili sa snagama iz Rijeke, nakon čega su krenuli prema Zagrebu i Srbiji. Carska i kraljevska 79. pješačka pukovnija, takozvani Jelačićevci, bila je u sastavu 71. riječke pješačke brigade 36. pješačke divizije⁶ iz Zagreba.

Hauptmann (Hptm) – satnik, *Major* (Mjr) – bojnič, *Oberstleutnant* (Obstl) – pukovnik (prijašnji nazivi: dopukovnik, potpukovnik), *Oberst* (Obst) – brigadir (prijašnji naziv: pukovnik), *Generalmajor* (GM) – prvi generalski čin u rangu brigadnoga generala, te *Feldmarschalleutnant* (FML) – podmaršal. Slijede generali s »tri zvjezdice« ovisno o rodu ili službi: *Feldzeugmeister* (FZM) – general topništva odnosno tehničke struke, *General der Kavallerie* (GdK) – general konjaništva, *General der Infanterie* (GdI) – general pješastva. Najviši generalski činovi u austro-ugarskoj vojsci bili su *Generaloberst* (GO) – general-pukovnik i (*General*) *Feldmarschall* (G)FM – feldmaršal (maršal).

³ Franz Schöbl (Neuhaus, Češka, 6. lipnja 1868. – Prag, 8. srpnja 1937.). Stigao je u II. bojnu 79. pukovnije (Otočac) 1910. u činu bojnika. Sa svojom II. bojnjom, ali i pukovnijom u cjelini, postigao je najviše što je austro-ugarski časnik mogao postići u ratu. Zbog posebnih zasluga u borbama kod Salaša na Drini (16.-17. rujna 1914.) i za brdo Vihra kod Višegrada u Bosni (24. studenoga – 2. prosinca 1914.) bit će odlikovan jednim od najviših vojnih odličja Austro-Ugarske Monarhije – Viteškim križem Marije Terezije (*Ritterkreuz des Militär-Maria Theresien-Ordens*), čime je stekao plemićki naslov. Dana 8. rujna 1914. postao je zapovjednik 79. pukovnije, a u prosincu iste godine postaje brigadir (*Oberst*). U 79. pješačkoj pukovnijoj ostao je do 10. svibnja 1915., kada prelazi za zapovjednika 21. pješačke pukovnije *Graf Abensperg und Traun* iz Časlava (njem. Caslau, Češka). Poslije postaje zapovjednik 7. brdske brigade u sastavu 1. pješačke divizije na Soči, u kojoj će ratovati zagrebačka IV. bojna 53. carske i kraljevske pješačke pukovnije. Nakon završetka rata pridružio se čehoslovačkoj vojsci, gdje postaje divizijski general.

⁴ Austro-Ugarska Monarhija imala je tri organizacijske vojne cjeline: Zajedničku vojsku i mornaricu (Carsko-kraljevska vojska, uključujući i bojno pomorstvo) ili *Kaiser und königliches Heer* (K. und k.), zatim zemaljsku obranu podijeljenu, u skladu s Austro-ugarskom nagodbom, na austrijsku (*Kaiserlich-königliche Landwehr*) i ugarsku zemaljsku obranu (*Königlich-ungarischer Honvéd*), u čijem je sastavu bilo i hrvatsko domobranstvo, i pučki ustanak (*Landsturm*), koji se kao krajnja obrambena mjera koristio u slučaju napada neprijatelja na Monarhiju, a odgovarao je nekoj vrsti opće mobilizacije.

⁵ Frane Dubravčić, *Živ sam i dobro mi je! : uspomene iz Prvog svjetskog rata 1914. – 1918.*, Otočac 2002., 15.

⁶ Pješačka divizija Zajedničke vojske (»linijska«) u početku rata imala je oko 18.000 ljudi, koji su bili razdijeljeni u 2 brigade s po 2-3 pukovnije (regimente, puka). Broj pušaka u diviziji bio je od 12.000 do 16.000, a ostali pripadnici bili su u divizijskoj artiljeriji – 5 bitnica (baterija) poljskih topova, 2 bitnice poljskih haubica (svaka bitnica s po 6 cijevi), divizijskom konjaništvu (2-3 eskadrona, koji su ubrzo

Slika 1. »Odlazak 'Jelačevaca' iz Ogulina« (izvor: *Ilustrovani list* 1 /1914./, br. 33, 780.)

Osnovni podaci o austro-ugarskim snagama i stanje na početku rata

Početak Velikoga rata nepovoljno se razvijao za Centralne sile jer je zahtijevao istovremene borbe na tri bojišta: na Zapadnom protiv Republike Francuske i Britanskoga Carstva; na Istočnom protiv Ruskoga Carstva i na Balkanu protiv Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore.

Austro-ugarskim ratnim planom iz 1909. bile su predviđene operacije na tri moguća bojišta: prema Rusiji na istoku (varijanta R), prema Italiji (varijanta I) i prema Srbiji i Crnoj Gori na Balkanu (varijanta B). Prema tom ratnom planu, cjelokupne austro-ugarske kopnene snage (oko 1.500.000 ljudi) bile su podijeljene u tri strategijske grupacije: glavne, pomoćne i manevarske snage. Glavne snage ili *A-Staffel* (ešalon A) činilo je 28,5 pješadijskih divizija, 10 konjaničkih divizija i 21 samostalna brigada. Trebale su biti

ukinuti), prijevozu itd. Za razliku od »linijskih« divizija Zajedničke vojske, koje su imale 12-16 bojni, domobranske divizije imale su najviše 12 bojni. Brdske brigade imale su 5-7 bojni i brdsko topništvo. Tijekom rata brojno stanje divizija stalno se smanjivalo, ponajprije zbog nemogućnosti popune, pa su početkom 1918. divizije nerijetko prije bitke imale oko 8.000 pušaka. Za obje sastavnice vojna obveza započinjala je s napunjenih 19 godina i trajala do 32. godine. Nakon toga su obveznici prelazili u sastav pučkoga ustanka, i to do 37. godine u prvi poziv, a nakon toga do 42. godine u drugi poziv. Tijekom rata su dobne granice vojnih obveznika proširene na one od 18 do 50, pa čak i do 55 godina. Satnijom je u načelu zapovijedao satnik (kapetan), bojnomoćnik (major) ili pukovnik (*Oberstleutnant*), a pukovnijom brigadir (pukovnik – *Oberst*). Brigadom je zapovijedao general-bojnik (*Generalmajor*), a divizijom podmaršal ili general-bojnik.

prikupljene u Galiciji do 19. dana mobilizacije, odakle bi poduzele napadna djelovanja protiv Rusije. Pomoćne snage ili *Minimalgruppe Balkan*, sastava 8 pješačkih divizija i 7 brigada, bile su namijenjene za rat protiv Srbije i Crne Gore. Trebale su biti prikupljene na Balkanskom ratištu do 12. dana mobilizacije. Namijenjena im je bila defenzivna, a ne napadna uloga. Te su snage uglavnom sačinjavali XIII. zagrebački, XV. sarajevski i XVI. dubrovački korpus. Manevarske snage ili *B-Staffel* (ešalon B), sastava 12 pješačkih i 1 konjičke divizije i 6 brigada, mogle su se zasebno upotrijebiti protiv Rusije ili Srbije, ovisno o razvoju situacije. One su ustvari bile strategijska pričuva Austro-ugarskoga vrhovnog zapovjedništva (*Armeeoberkommando* – AOK)⁷ i činili su ih IV. budimpeštanski, VII. temišvarski, VIII. praški i IX. korpus iz Josefova (njem. Josefstadt) u današnjoj Češkoj.

U slučaju rata samo protiv Srbije i Crne Gore, plan je bio da se ojačane manevarske snage zajedno s pomoćnima upotrijebe na Balkanskom ratištu tako da se srpska vojska obuhvati sa sjevera i zapada i u što kraćem roku izbaciti iz operativne uporabe. Međutim, zbog istovremenoga ulaska Rusije u rat, manevarske snage na Balkanu bile su krajnje racionirane. Temeljne slabosti austro-ugarskoga ratnog plana proizlazile su iz nerazmjera postavljenih ciljeva i raspoloživih resursa.⁸

Za rat protiv Srbije i Crne Gore bile su planirane tri armije⁹ austro-ugarske vojske: 2. armija kao manevarska snaga (*B-Staffel*) te 5. i 6. armija iz sastava Balkanske vojske (*Minimalgruppe Balkan*) s ukupno 319,5 bojni, 516 artiljerijskih cijevi, 486 strojica i 60 eskadrona konjaništva. Glavne snage (*A-Staffel*) bile su na Istočnom bojištu u ratu protiv Rusije.¹⁰

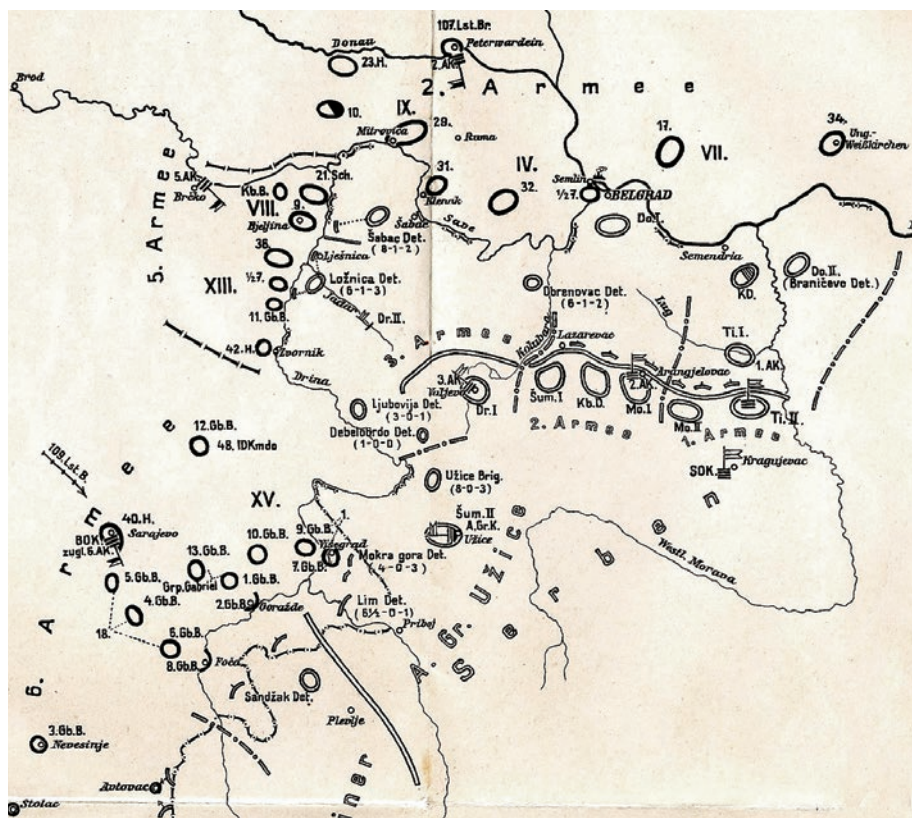
Centralne sile opterećivalo je odlučivanje o tome kojem će se savezu prikloniti kraljevine Italija, Rumunjska i Bugarska te Osmansko Carstvo. Osim toga, Rusi su na Istočnom bojištu tijekom jeseni i zime 1914. odbacili austro-ugarske snage iz Galicije prema Karpatima, zbog čega je postojala velika opasnost od upada ruskih snaga u Ugarsku. Da bi se to spriječilo, trebalo je u zemlji osigurati dovoljno jake obrambene snage koje bi ih

⁷ Vrhovni zapovjednik (*Armeeoberkommandant*) bio je general pješaštva (GdI) nadvojvoda Friedrich, a načelnik Glavnoga stožera (*Chef des Generalstabes*) GdI Franz barun Conrad von Hötzendorf.

⁸ *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, ur. Edmund Glaise-Horstenau, 8 sv., Beč 1930.-1939., sv. 1 (1931.), *Das Kriegsjahr 1914. vom Kriegsausbruch bis zum Ausgang der Schlacht bei Limanowa-Epanow* (dalje: *ÖULK*, 1), 3.-9.

⁹ Armija (njem. *Armee*, tal. *armata*, engl. *army*, franc. *armée*) najviša je operativno-strategijska ustrojstvena cjelina kopnene vojske koja djeluje na posebnom operacijskom pravcu ili na zasebnom bojištu. Jedna armija u pravilu se sastojala od 2-3 korpusa (zboru), a rjeđe od divizija.

¹⁰ *ÖULK*, 1: 63.

Slika 2. Obostrani razmještaj snaga prije početka borbi (izvor: *ÖULK*, 1: prilog 7, dio)

zaustavile, a one su se znatnim dijelom još uvijek nalazile na Balkanu. U borbama na Zapadnom bojištu Nijemci nisu ostvarili brz prodor i obuhvat francusko-engleskih snaga kako su planirali, pa su Centralne sile trebale po svaku cijenu smanjiti broj bojišta i što prije poraziti Srbiju, a glavninu snaga prebaciti na istok i riješiti rat s Rusijom.

Prvi pohod na Srbiju (»Der Augustfeldzug«): 12. – 24. kolovoza 1914. godine

Austro-ugarski operativni plan

Operacije na Balkanskom bojištu trebale su započeti odmah nakon mobilizacije da bi se što bolje iskoristila prisutnost 2. armije, koja se tu privremeno nalazila sa zadatkom demonstrativnoga djelovanja iz Srijema i Banata, ali bez operativnoga ulaska na područje Srbije. Kakva je bila generalna koncepcija austro-ugarskih snaga uoči napada na Srbiju? Zapovjednik bojišta general (*Feldzeugmeister*, FZM) Oskar Potiorek u svojim je prosudbama računao da će snagama 5. armije¹¹ do 18. kolovoza 1914. ovladati širim područjem prometno važna grada Valjeva dok se u blizini nalazila 2. armija. Plan je bio da čim 5. armija zauzme Valjevo, 6. armija¹² treba krenuti prema Užicu (XVI. dubrovački korpus¹³), a XV. sarajevski korpus iz Sandžaka prema Pljevlji i nastaviti prema Užicu. Tako su s dosta optimizma računali ratni planeri. Smatrali su da će Srbiju i Crnu Goru, koje su bile iscrpljene balkanskim ratovima, moći brzo pregaziti i time neposredno utjecati na odluku o prijelazu Italije, Rumunjske, Bugarske i Turske na stranu Centralnih sila.

Peta armija bila je razmještena na širem prostoru Bijeljine, Zvornika, Priboja i Brčkoga. Te su snage imale zadatak iz područja razmještaja težišno prodrijeti dolinom rijeke Jadar prema Valjevu, koji su trebale osvojiti do 18. kolovoza. Snage VIII. korpusa iz Praga (9. pješačka i 21. streljačka divizija

¹¹ Zapovjednik 5. armije bio je general pješaštva (GdI) Liborius Frank, a načelnik stožera general-bojnik (GM) Maksimilijan Čičerić (Csicsserics). Petu armiju činili su VIII. korpus Prag i XIII. korpus Zagreb. U sastavu XIII. korpusa bile su 36. pješačka i 42. domobranska pješačka divizija, obje iz Zagreba, te 13. pješačka brigada Osijek izdvojena iz 7. pješačke divizije iz Osijeka. Petoj armiji bile su podređene i 11. brdska brigada iz Tuzle, inače u organskom sastavu 48. pješačke divizije, 104. pučko-ustaška pješačka brigada iz Zagreba, 13. marš-brigada iz Zagreba, marš formacije 42. domobranske pješačke divizije i razne tehničko-potporne snage. U sastavu 7. pješačke divizije iz Osijeka bile su 52. pukovnija iz Pečuha (mađ. Pécs, Ugarska) i 78. pukovnija iz Osijeka (*ÖULK*, 1: 64.).

¹² U sastavu 6. armije su XV. sarajevski i XVI. dubrovački korpus (*ÖULK*, 1: 64.).

¹³ S područja Dalmacije bile su: 22. pješačka pukovnija Zajedničke vojske iz Sinja te 23. i 37. pješačka pukovnija *Landwehra* i Dalmatinski jahači. Dalmatinci su početkom rata najvećim dijelom bili u 18. pješačkoj diviziji iz Mostara, i to u njezinim brdskim brigadama (*Gebirgsbrigade*): 4., 5., 6. i 8., ali i u korpusnim brigadama, posebno 13. brdskoj brigadi, tri su bojne 22. pješačke pukovnije. U 5. brdskoj brigadi bile su I. bojna 22. pukovnije, II. bojna 23. pukovnije i IV. bojna 37. pukovnije, a zagrebačka IV. bojna 53. pukovnije bila je u sastavu 8. brdske brigade. U sastavu XVI. korpusa bili su dijelovi hrvatskih postrojbi poput 12. ulanske pukovnije, 7., 11. i 13. brdske artiljerijske pukovnije i 13. saperske bojne. Od istaknutijih Hrvata u XVI. korpusu zatječemo brigadira (*Oberst*) Martina Vrkljana, zapovjednika 14. brdske brigade (*ÖULK*, 1: 65.).

/Schützendivision/) i XIII. korpusa iz Zagreba (36. pješačka¹⁴ i 42. domobranska pješačka divizija¹⁵ s ojačanjima) trebale su provesti taj iznimno složen zadatak uz prethodno odrađen vrlo složen i ranjiv prijelaz rijeke Drine.

Istovremeno je 6. armija, koja se još uvijek okupljala na širem prostoru Vlasenice, Rogatice, Kalinovika i Sarajeva, u početku imala temeljni zadatak sprečavanja srpsko-crnogorskoga prodora u Bosnu i Hercegovinu. Snage 2. armije¹⁶ bile su razmještene na sjevernom sektoru bojišta, na Savi i dijelu Dunava, a nakon završetka prve faze operacija trebala je krenuti na Istočno bojište.¹⁷

General Potiorek zatražio je od AOK-a aktivniju suradnju 2. armije, odnosno njezin prelazak Save i pokrivanje lijevoga krila 5. armije, ali mu je to odobreno samo u ograničenom opsegu. Za taj zadatak dobio je na raspolaganje 40. *Honvéd* pješačku diviziju, 14. pješačku brigadu iz 7. (osječke) pješačke divizije i 107. *Landsturm*¹⁸ pješačku brigadu.

Srpski operativni plan

Srpski ratni plan za rat protiv Austro-Ugarske Monarhije imao je u početku defenzivni karakter. Srpska i crnogorska vojska¹⁹ trebale su ostati u obrani

¹⁴ Zapovjednik 36. pješačke divizije (PD) Zagreb bio je podmaršal (FML) Claudius Czibulka. U sastavu divizije bile su: 71. pješačka brigada, zapovjednik GM Ivan grof Salis-Seewis, koju čine pješačke pukovnije 37 (1) iz Nagyvárada (Ugarska, danas Oradea u Rumunjskoj) i 79 (4) iz Otočca; 72. pješačka brigada, zapovjednik GM Heinrich Haustein von Haustenau, koju čine pješačke pukovnije 16 (4) iz Bjelovara, 53 (3) iz Zagreba i 96 (4) iz Karlovca. U zagradi je broj bojni koje su sačinjavale pukovniju. Na ovom dijelu bojišta djeluju i eskadroni 10. domobranske husarske pukovnije iz Varaždina, 39. pukovnija poljskoga topništva iz Varaždina, 13. pukovnija poljskih haubica iz Zagreba, 13. saper bojna iz Zagreba i druge manje tehničko-potporne snage (*ÖULK*, 1: 63.).

¹⁵ Zapovjednik 42. domobranske divizije (HID) Zagreb bio je podmaršal (FML) Stjepan pl. Sarkotić od Lovčena. U sastavu divizije bile su: 83. domobranska pješačka brigada (HIBrig.), zapovjednik GM Nikola pl. Ištvanović od Ivanske, koju čine domobranske pješačke pukovnije (HIR) 25 (3) Zagreb i 26 (3) Karlovac; 84. domobranska pješačka brigada (HIBrig.), zapovjednik GM Danijel Kolak, koju čine domobranske pješačke pukovnije (HIR) 27 (3) Sisak i 28 (3) Osijek (*ÖULK*, 1: 64.).

¹⁶ Zapovjednik 2. armije bio je general (GdK) Eduard von Böhm-Ermolli. Sastav armije: IV. budimpeštanski, VII. temišvarski i IX. korpus iz Litoměřica (Češka) i *Rayon Banat* te 23. *Honvéd* pješačka divizija (HID), koju su činile 10. konjička i 14. pješačka brigada iz sastava 7. pješačke divizije (Osijek) (*ÖULK*, 1: 66.).

¹⁷ *ÖULK*, 1: prilog 7.

¹⁸ *Landsturm* je naziv za pučki ustanak u austrijskom dijelu Monarhije.

¹⁹ Na čelu vrhovnoga zapovjedništva srpske vojske bio je prijestolonasljednik Aleksandar, a načelnik Glavnoga stožera (Generalštaba) bio je vojvoda Radomir Putnik. Vojsku su činile: 1. armija (zapovjednik general Petar Bojović) sastava Timočka divizija I. i II., Moravska divizija I., Konjanička

sve dok se ne raščiste političke i strateške prilike. Srbi su očekivali nastupanje glavnine austro-ugarskih snaga sa sjevera, preko Dunava i donjega toka Save, velikomoravskim operativnim pravcem, a pomoćnih snaga iz Bosne pravcima prema Valjevu i Užicu. Glavne srpske snage trebale su u skladu s razvojem situacije pod zaštitom prednjih dijelova 3. armije i Užičke vojske provesti strategijski prihvat protivnika pri prijelazu graničnih rijeka i ondje ga zaustaviti.²⁰

Na području Srbije mobilizirano je oko 450.000 ljudi s 500 artiljerijskih oruđa, a na području Crne Gore 35.000 ljudi sa 65 artiljerijskih oruđa.²¹

Početak operacija i prelazak Drine 5. armije (12. – 15. kolovoza)

Zadržavši u fazi prikupljanja snaga 6. armiju za obranu granice na južnom sektoru Drine, Potiorek je 5. armiji odredio ofenzivnu ulogu prema Valjevu težišno s mostobrana Amajlije i Batar, dolinom rijeke Jadar i bočnim visovima. Zbog kašnjenja pontonskih mostova i artiljerije nije bio moguć brz i siguran prelazak Drine, ali je uza sve poteškoće prijelaz ipak započeo u zoru 12. kolovoza. Zagrebački XIII. korpus krenuo je između Zvornika i ušća rijeke Jadar u Drinu. Već u početku nastupili su veliki problemi jer su 13. pješачka i 11. brdska brigada zbog visokoga vodostaja Drine zadržane kod Loznice, zbog čega su morale mijenjati mjesto prelaska. Hrvatska 36. pješачka divizija naišla je na jak otpor Srba na mostobranu Batar, ali je tijekom večeri uspjela prijeći na suprotnu obalu. Međutim VIII. korpus iz Praga nije

divizija, Dunavska divizija II. (Odred Braničevo) i razne manje samostalne postrojbe; 2. armija (general Stepa Stepanović) sastava Dunavska divizija I., Moravska divizija I., Kombinirana divizija, Šumadijska divizija I. i razne manje postrojbe; 3. armija (general Pavle Jurišić-Šturm) sastava Drinska divizija I. i II., Ljubovijki, Šabački, Loznički i Obrenovački odred i razne manje postrojbe; Armijska grupa Užice ili Užička vojska (general Miloš Božanović), u kojoj su osim Šumadijske divizije II. bile razne manje vojne cjeline razine brigada, odreda i slično. U svima njima borili su se i komite. Rimski brojevi označavaju kojega je poziva bila određena divizija: I. poziva u dobi od 21 do 31 godine, II. poziva u dobi od 32 do 37 godina, III. poziva u dobi od 18 do 20 i od 38 do 50 godina. Srpske operativne snage prema Austro-Ugarskoj Monarhiji imale su oko 200.000 pušaka, 216 strojica, 48 eskadrona konjice i 542 artiljerijske cijevi. No prema Bugarskoj i po dubini prostora bilo je još oko 150.000 vojnika. Prema nekim izračunima, Srbija je po potrebi mogla podići i do 542.000 vojnika (ÖULK, 1: prilog 7; Dušan Babac, *Srpska vojska u Velikom ratu 1914-1918*, Beograd 2013., 38.).

²⁰ ÖULK, 1: prilog 7.

²¹ Vrhovni zapovjednik crnogorske vojske bio je kralj Nikola Petrović, a načelnik Vrhovnoga stožera general Janko Vukotić, koji je ujedno bio i zapovjednik Hercegovačkoga odreda. Vojne snage bile su grupirane u odrede, a za ovu temu bitan je Sandžački odred, koji se borio na istočnobosanskom bojištu (Babac, *Srpska vojska*, 46.).

u cijelosti uspio provesti svoje zadatke i glavninu snaga uspjeli su prebaciti preko Drine tek idućega dana uz velike gubitke.²²

Zbog loših prometnica i stalnoga bojnog djelovanja nastali su problemi s dostavom streljiva i hrane jer je utrošak bio veći od planiranoga. Tako hrvatska 42. domobranska pješačka divizija javlja da su pojedine njezine postrojbe u posljednjih 48 sati dobile samo najnužniji obrok. Već u početku operacija kod nekih visokih časnika pojavile su se opravdane sumnje u uspjeh te operacije.²³ Zbog neuspjeha VIII. korpusa morale su nakratko zastati operacije dolinom rijeke Jadar na pravcu djelovanja XIII. zagrebačkog korpusa.

I idući dan (13. kolovoza) bio je kritičan za snage u napadu. Osmi korpus započeo je tek u 14 sati napredovati prema crti Lješnica – Novoselo – Prnjavor, a nakon teških borbi tek su se 14. kolovoza poslijepodne konačno uspjeli probiti do podnožja planine Cer.²⁴ Kao glavna udarna snaga XIII. korpusa stajala je njegova 36. pješačka divizija, čija je glavnina snaga vodila teške borbe u dolini rijeke Jadar, prvenstveno oko dominantnih objekata na rubovima Lozničkog polja (Obrež, Preljevska crkva, Gornji Dobrić i drugi). Nakon teških borbi divizija je uspjela potisnuti srpske snage i krenuti dolinom rijeke Jadar prema Valjevu. Na tom je pravcu zapovjednik 71. pješačke brigade general Ivan Salis-Seewis u jutarnjim satima izdao zapovijed za napad na uzvisinu Lipnica – Preljevska crkva (kota 183) – Grnčara (kota 209). U tim je borbama u sastavu brigade sudjelovala IV. bojna 96. karlovačke pukovnije, dvije bojne 53. zagrebačke pukovnije, dvije bojne 37. pukovnije i još neke manje snage.²⁵ Tijekom dana general Salis-Seewis dobio je na raspolaganje i 13. pješačku brigadu.

Početne operacije tekle su uz dosta problema, međutim moral vojnika nije znatnije pao iako su borbe bile vrlo teške i s velikim gubicima. Stanje snaga može se vidjeti iz ratnoga dnevnika 16. bjelovarske pukovnije: »Na drveću su visile ručne granate koje bi eksplodirale aktivirane pucnjavom. Postrojbe su se našle u unakrsnoj vatri i u najžešćoj šrapnelskoj vatri vlastitih

²² ÖULK, 1: 115.-118.

²³ Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić : časnik, strateg i političar*, (neobjavljena disertacija), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2012., 70.-71.

²⁴ *Dnevnici austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića 1892. – 1918. / Tagebücher des österreichisch-ungarischen Generals Maximilian Csicseric von Bacsány 1892-1918*, prir. Danijela Marjanić, Zagreb 2012., 7.

²⁵ Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Beč (dalje: ÖeStA/KA), Neue Feld Akten (dalje: NFA) XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. 71. Ibrig, 14.-16. kolovoza i 18.-21. kolovoza 1914. sastavljen 30. listopada 1914. od zapovjednika brigade generala (GM) grofa Ivana Salis-Seewisa, Op. No. 180, kut. 1668.

postrojbi što je onemogućavalo svako djelovanje. [...] Nakon toga uslijedio je ulazak u Preljevsu crkvu, gdje je u zajedničkoj akciji s postrojbama 53., 78. i 79. pješačke pukovnije, osvojen još jedan utvrđeni položaj. [...] Položaj je zaposjednut nakon borbe prsa o prsa. [...] Gubici su veliki [...].»²⁶

Zapovjedništvo 5. armije ostalo je zatečeno jakim otporom srpske 3. armije kod sela Jarebice, koji su VIII. korpus i 36. pješačka divizija pokušali slomiti. Manevar snaga 36. pješačke divizije bio je otežan jakim nevremenom koje je cestovne komunikacije učinilo teško prohodnima. Austro-ugarski vojnici uspjeli su izbiti do položaja 3. srpske armije kod sela Brezjak. Nastavljajući prodor dolinom rijeke Jadar, brigadni stožer 71. pješačke brigade 36. pješačke divizije stigao je 15. kolovoza u ranim jutarnjim satima do sela Preljevska crkva, gdje je general Salis-Seewis po smjernicama zapovjedništva 36. pješačke divizije preuzeo zapovjedništvo nad novoustrojenom Grupom Salis²⁷.

Bitka na rijeci Jadar (Cerska bitka), 16. – 19. kolovoza

Greben planine Cer bio je strateški važan za srpsku obranu, pa je zapovjednik 2. armije general Степа Степановић izradio plan uporabe svoje armije na glavnom strategijskom pravcu da bi stekao presudnu prednost nad napadnim snagama. Zbog toga će se na hrptu Cera odigrati presudne bitke takozvanoga prvog pohoda na Srbiju. Srbi su sagledali stvarno stanje na bojišnici i nakon početnoga iznenađenja počinju s pregrupiranjem snaga prema novonastaloj situaciji. Tijekom 15. i 16. kolovoza neprimjetno prebacuju dosta jake snage iz sastava 2. armije na područje južnih padina Cera, s težištem oko sela Tekeriš, i to u samo središte djelovanja VIII. praškog korpusa, odnosno njegove 21. pješačke divizije, gdje dijelovi srpske Kombinirane divizije odmah kreću u protunapad. Tu će ubrzo doći do teških bitaka i prekida napadnih operacija austro-ugarske 5. armije.

Tijekom jutra 16. kolovoza u zoni odgovornosti Grupe Salis ponovljeni su pokušaji uspostave veze s Grupom Luxardo da se uzvisinu Slatina očisti od protivnika. U 6:30 stigla je zapovijed iz zapovjedništva divizije da II.

²⁶ Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16, ur. Željko Pleskalt, 2 sv., Bjelovar 2004., 1: 16.

²⁷ Grupa (njem. *Gruppe*, »skupina«) naziv je za namjenski organizirane taktičke snage u pravilu ustrojene za provedbu neke ograničene zadaće. Poslije bi se rasformirala na temeljne dijelove i po potrebi formirala u novu skupinu. U sastavu Grupe Salis bile su IV. bojna 96. (karlovačke) pukovnije te 53. (zagrebačka), 79. (lička), 37. i 52. pukovnija, obje iz Ugarske (Nagyvárad i Pečuh).

bojna 53. zagrebačke pukovnije i Grupa Luxardo izvedu napad preko Slatine prema Velikom Gradcu. Zbog snažnih srpskih napada pod kojima se našla 5. armija, odnosno praški VIII. korpus na Ceru, tijekom noći 17./18. kolovoza izdvojen je iz sastava 2. armije IV. korpus (31. i 32. divizija) i prebačen na desnu obalu Save umjesto da se ukrca u vlakove i krene u Galiciju kako je prije bilo planirano. Ubacivanjem novih snaga na šire područje Cera Srbi započinju s novim protuudarima tijekom jutra 18. kolovoza.

Treba istaknuti da je tijekom 17. kolovoza u borbama na Ceru sudjelovala i bjelovarska 16. pješačka pukovnija s dvije bojne pod zapovjedništvom brigadira Raimunda Budinera kao pomoć dijelovima 9. pješačke divizije. Bjelovarčani su uspjeli u teškim borbama zauzeti jako utvrđene položaje.²⁸ Srpske Kombinirana i Moravska I. divizija iz sastava 2. armije napale su austro-ugarske položaje 9. divizije na potezu od Begluka do Todorova rta, prva grebenom Cera, a druga grebenom Iverka, zbog čega se VIII. korpus povlači. U isto vrijeme iscrpljeni XIII. zagrebački korpus sa 36. divizijom i 11. brdskom brigadom bezuspješno napada položaje Drinske II. divizije kod sela Zavlaka. Oko 17:00 lijevo krilo 36. divizije zauzelo je vrlo važnu uzvisinu Marjanovića vis i time ugrozilo desni bok Drinske II. i cestovnu komunikaciju od Zavlake prema Valjevu.²⁹

Istovremeno domobrani iz 42. domobranske divizije dolaze na svojem pravcu djelovanja sjeverno od Krupnja u kontakt sa srpskim predstražama iz Drinske divizije I., ali ne prodiru dublje u njihov razmještaj. Samo je osječka 13. pješačka brigada, sastavljena uglavnom od hrvatskih vojnika, izvela snažan napad s velikom odvažnošću i ušla u rovove protivnika. No ubrzo su pristigla srpska pojačanja, koja ih u krvavim borbama odatle izbacuju. Odbijeni su i svi sljedeći napadi, ali je zapovjednik 3. srpske armije morao uputiti sve svoje raspoložive pričuve na južni bok da bi spriječio proboj na tom dijelu bojišta.³⁰

Srpski protuudar i povlačenje austro-ugarskih snaga

No 19. kolovoza situacija se bitno pogoršala za austro-ugarsku vojsku. Izbijanjem srpske Timočke I. divizije na planinu Vlašić, koja dominira dolinom rijeke Jadar, našao se ugrožen lijevi bok zagrebačkoga XIII. korpusa, a

²⁸ Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije, 1: 19.; *ÖULK*, 1: 126.

²⁹ *ÖULK*, 1: 133.

³⁰ *ÖULK*, 1: 127.

posebno njegove 36. divizije. Postojala je opravdana sumnja da će Moravska I. divizija presjeći odstupnicu 36. diviziji u dolini rijeke Jadar, što bi bila prava katastrofa.³¹ Do kraja dana XIII. korpus očajnički je želio zadržati dostignute položaje, ali to su uspjeli samo nakratko. Srbi su pojačali borbena djelovanja te prisiljavaju i taj korpus na povlačenje prema Bosni. U sveopćoj gužvi Grupa Salis stiže u Loznicu u ranim jutarnjim satima idućega dana. Među posljednjima preko Drine se povlače zagrebačka 53. i 37. pukovnija iz Nagyvárada.³²

Posebno je bio dramatičan prelazak Drine pripadnika 79. pukovnije, *Jelačićevaca*. Uspostavljeni mostobrani nisu mogli prihvatiti toliko velik broj ljudi i tehnike, a povrhn toga bili su pod snažnim pritiskom srbijanskih topnika. Poručnik Frane Dubravčić to je stanje opisao u svojim zabilješkama: »Dok je pontonski most na Drini stajao, bila je na njemu stiska svih rodova vojske: pješastva, topništva, konjanika, trena, bolnice. Svi su hitali k mostu sa željom da što prije prijeđu na drugu obalu. Zbog napredovanja Srba nije bilo vremena čekati prijelaz svih snaga. Kad su pioniri digli most dinamitom u zrak, zavladao je očaj među onima koji su ostali na desnoj obali rijeke. Drina duboka i brza, a neprijatelj za vratom i svaki će čas nadoći! Oni koji su znali plivati, brzo su se svukli i zaplivali. Oni koji nisu znali plivati, uhvatili su se čvrsto za ruke, sve njih pet do deset, pa obučeni gazili u vodu dok ih struja ne bi povukla, zamotala i prevarila. Vidjelo se kako je voda nosila pojedince i čulo se kako zovu u pomoć, ali su doskora nestajali s površine. A oni koji nisu imali odvažnosti ući u vodu i ostali su prijeko, dospjeli su u zarobljeništvo.«³³

Do večeri 21. kolovoza čitava je 5. armija bila na lijevoj obali Drine. Na sjeveru bojišnice kod Šapca borbe su potrajale sve do jutra 24. kolovoza.³⁴

Ukupni gubici austro-ugarske vojske u prvom pohodu na Srbiju procijenjeni su na oko 600 časnika i između 22.000 i 23.000 dočasnika i vojnika, a samo je 21. pješačka divizija VIII. korpusa spala s 14.000 na 3.000 do 4.000 vojnika.³⁵ Srbi su izgubili 260 časnika i 16.500 dočasnika i vojnika, ali

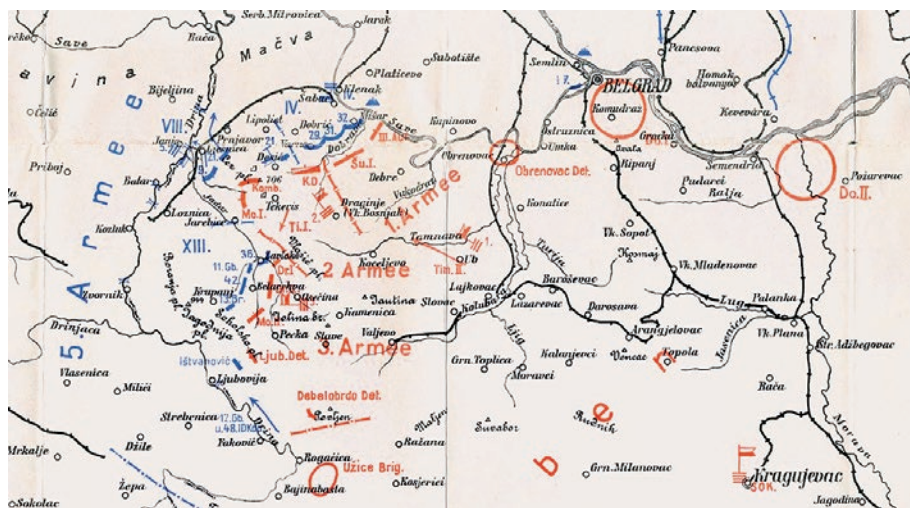
³¹ Čutura, *Stjepan Sarkotić*, 72.

³² ÖeStA/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. 71. IBrig, Op. No. 183-184, 14.-21. kolovoza 1914., kut. 1668.

³³ Dubravčić, *Živ sam i dobro mi je!*, 23.

³⁴ *ÖULK*, 1: 66.-67.

³⁵ Slavko Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest i prvi svjetski rat*, Zagreb 1943., 282.

Slika 3. Bitka na planini Cer, stanje snaga 19. kolovoza (izvor: *ÖULK*, 1: prilog 8, dio)

su zarobili 50 artiljerijskih oruđa i oko 5.000 ljudi.³⁶ Prema nekim drugim izvorima, srpski gubici idu i do 22.410 vojnika i časnika.³⁷

Prema nepotpunim listama gubitaka (*Verlustlisten*), *Jelačićevci* su imali znatnije gubitke kod Obreža i Jarebica (14. – 20. kolovoza), i to 12 mrtvih, 151 ranjeni, 1 zarobljeni i 29 nestalih ljudi; kod Velikoga Gradca (20. kolovoza) 16 ranjenih i 57 nestalih; kod Draginca i Grnčarskoga groblja kraj Loznice (20. i 21. kolovoza) 2 poginula i 7 ranjenih.³⁸ Zbog nedostatka pouzdanih izvora procjenjuje se da su u prvom pohodu na Srbiju *Jelačićevci* izgubili oko 700 ljudi.³⁹

³⁶ ÖULK, 1: 152.; Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914-1918.*, Beograd 1973., 75.

³⁷ Babac, *Srpska vojska*, 53.

38 ÖeStA/KA, Verlustliste IR 79.

³⁹ Dubravčić, *Živ sam i dobro mi je!*, 25.

*Drugi pohod na Srbiju (»Der Herbstfeldzug«):
6. rujna – 15. prosinca 1914. godine*

Porazom u Cerskoj bitci propali su planovi Austro-Ugarske Monarhije o brzom vojnom uspjehu u Srbiji. Nakon pobjede na Ceru srpska vojska izbila je glavninom snaga na Drinu i Savu da bi tu mogla sačekati novu austro-ugarsku ofenzivu. Svoj loš materijalni položaj Srbi su nastojali poboljšati tražeći od saveznika da im što prije dostave nedostajuću vojnu opremu i ratni materijal, a posebno artiljerijsko streljivo, u čemu im je u znatnoj mjeri udovoljeno uglavnom u završnici operacija drugoga pohoda.

Odmah nakon neuspjeha kolovoške ofenzive zapovjednik Balkanske vojske general Potiorek odlučio je što prije pokrenuti nove napadne operacije, pa je već 25. kolovoza počeo pregrupirati snage da pripreme završi najkasnije do 1. rujna. Na Savi (Srijemska Mitrovica, Klenak i drugdje) i donjem toku Drine od Srijemske Mitrovice do sela Batar bila je razmještena 5. armija (VIII. praški i XIII. zagrebački korpus). Hrvatske snage opet su se težišno nalazile u sastavu Carske i kraljevske 36. pješačke i 42. domobranske divizije XIII. zagrebačkog korpusa.

I Srbi se pripremaju za nove zadatke. Radi rasterećenja Istočnoga bojišta oni su od Antante dobili zadatak bezuvjetnoga napada na područje Srijema i prodora prema sjeveru, jer su znatne austro-ugarske snage upućene iz Srijema (2. armija) na Istočno bojište. Ta ideja nije bila u skladu sa srpskim materijalnim i ljudskim mogućnostima s obzirom na to da im je nedostajalo mosnih sredstava za prijelaz Save i artiljerijskoga streljiva. Srbi su u početku uspjeli potisnuti prednje austro-ugarske zaštitnice i do 11. rujna zauzeti Zemun i Novu Pazovu.⁴⁰ U nastavku borbi general Alfred Krauss odbija srpske snage i one se do 14. rujna povlače na područje Srbije.⁴¹

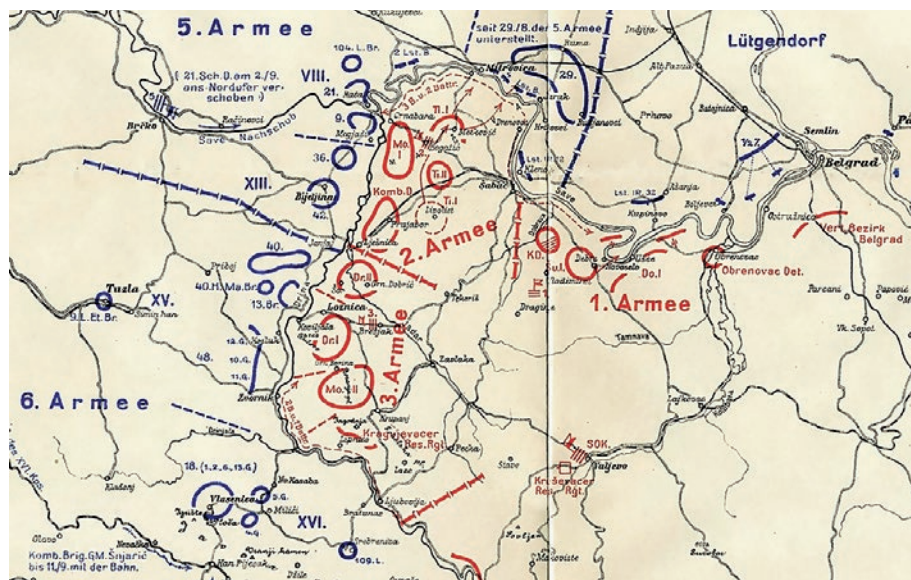
Drugi pohod na Srbiju možemo podijeliti u tri faze: bitka na Drini, bitka na Kolubari i Ljigu te protuudar srbijanske vojske. Uz one u Galiciji, te se borbe smatraju najtežim borbama vojnika 79. pješačke pukovnije u Prvom svjetskom ratu, a osobito to vrijedi za borbe na planinama Gučevo, Jagodnja, Crni vrh i uzvisini Mačkov kamen.

⁴⁰ ÖULK, 1: 605.-607.

⁴¹ Tomac, *Prvi svetski rat*, 122.

Borbe kod sela Međaši - Trnjaci u sklopu bitke na Drini (6. rujna - 4. listopada)

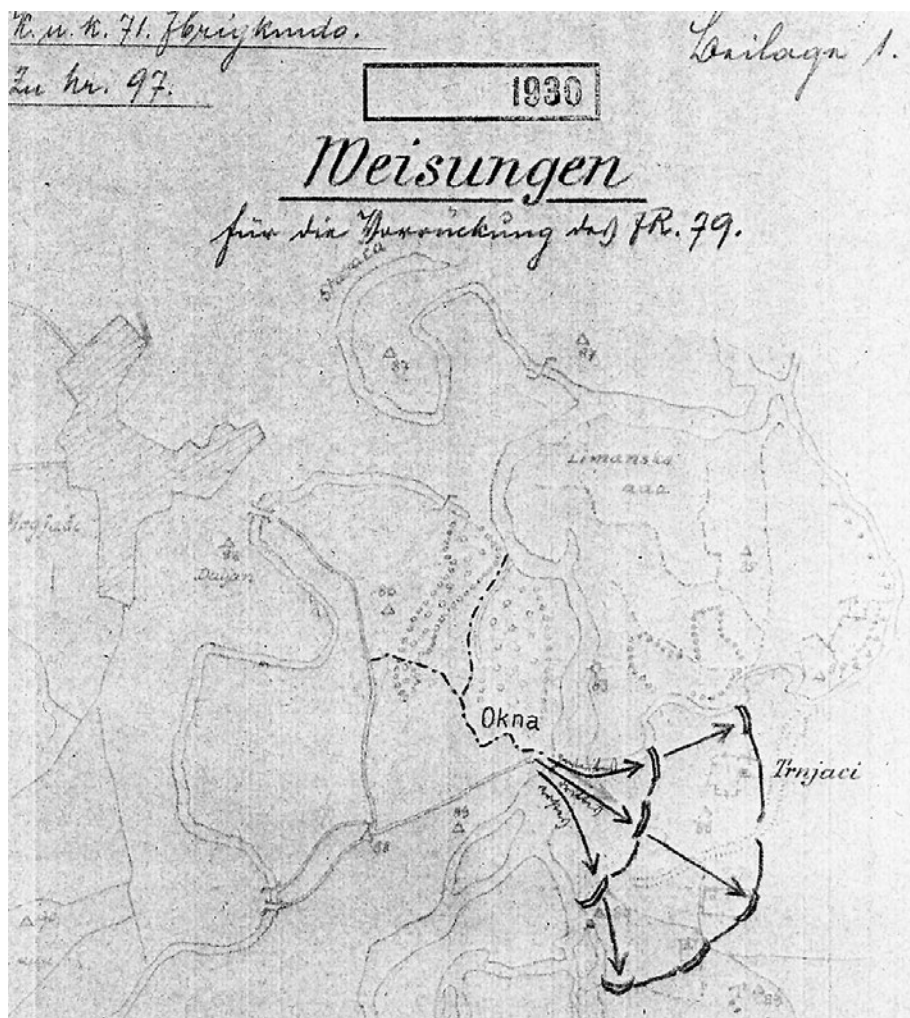
Zbog kašnjenja austro-ugarskih priprema i srbijanskoga upada u Srijem, nova ofenziva započela je tek tijekom noći 7./8. rujna. Toga je dana austro-ugarska 5. armija (9., 21. i 36. divizija) pokušala prijeći Drinu na potezu od njezina ušća u Savu pa do Međaša. Oko ponoći otvorila je hrvatska 42. domobranska pješačka divizija topničku vatru na jake srpske utvrde na potezu sela Amajlije - Glavičice. Kod Međaša i Trnjaka krenula je 36. pješačka divizija, u kojoj se nalazila i 79. pješačka pukovnija i glavnina hrvatskih snaga, s ciljem proboja u selo Klenje, ali je prvi desantni ešalon bio zaustavljen uz teške gubitke, a dio snaga ostao je na nebranjenoj suprotnoj obali Drine. Tako je pet satnija 79. pukovnije ostalo na suprotnoj strani i smatrane su izgubljenima, a pionirska satnija te pukovnije pretrpjela je velike gubitke.⁴² Stoga je divizija do podneva potpuno obustavila prijelaz. Ukupni gubici 5. armije bili su oko 4.400 pripadnika.⁴³

Slika 4. Obostrani razmještaj snaga na gornjem toku Drine i Save, stanje 5. rujna
(izvor: ÖULK, 1: prilog 21, dio)

⁴² Dnevnik austro-ugarskog generala Maksimilijana Čičerića, 19.

⁴³ ÖULK, 1: 609.; Tomac, Prvi svetski rat, 123.; Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije, 1: 28.

Slika 5. Pokušaji proboja *Jelačićevaca* kod Medaša i Trnjaka (izvor: ÖeStA/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. 71. IBrig., Op. Nr. 97/1 od 12. rujna 1914.)

O tragičnim borbama *Jelačićevaca*, ali i nekih drugih hrvatskih postrojbi kod Medaša i Trnjaka tijekom 8. rujna postoje sačuvani izvještaji o borbama (*Gefechtsbericht*) zapovjednika pukovnije pukovnika Schöbla i zapovjednika brigade generala Salis-Seewisa. Tu je opisano sudjelovanje i ostalih hrvatskih postrojbi u toj bitci, zbog čega je vrlo važan izvor za hrvatsku vojnu povijest. U izvještaju piše:

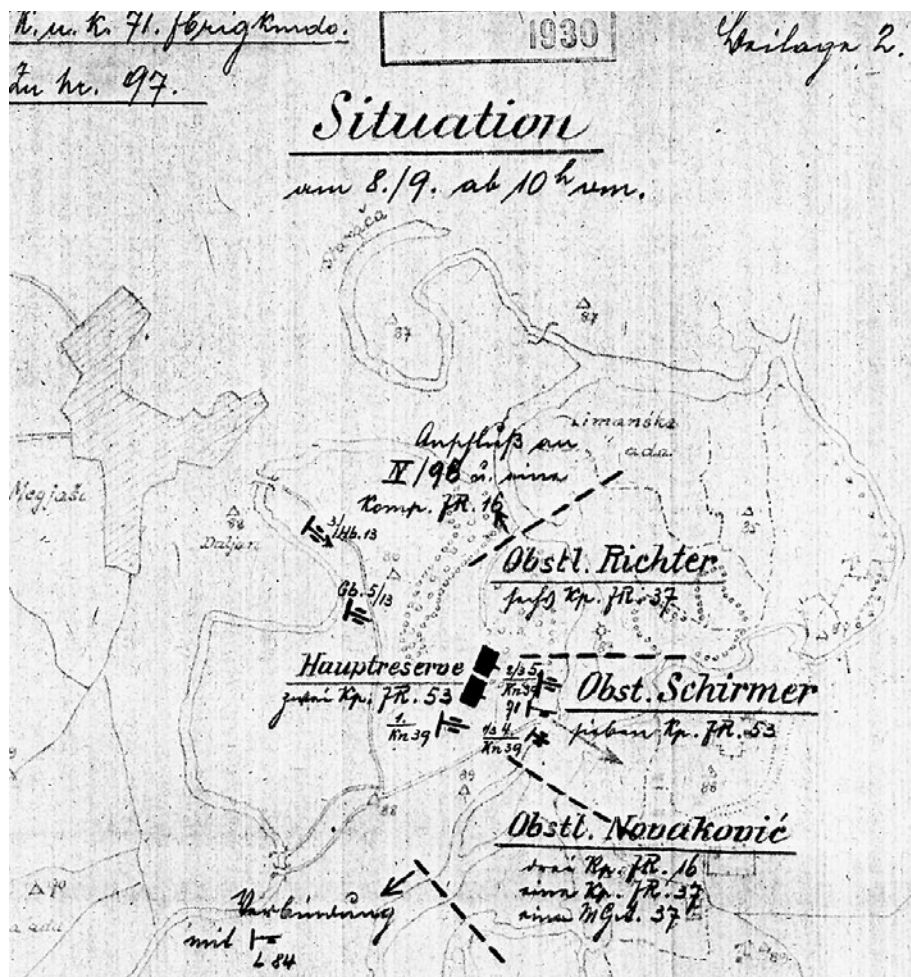
»Bilo je prikupljeno oko 10 pontona; nakon otiskivanja od obale, podijelili su se u dvije skupine. Veća skupina pristala je na neprijateljskoj obali, manja na pješčanom sprudu. Pritom je s neprijateljske obale na njih otvorena umjerena pješačka vatra. Tijekom iskrcavanja i povratne vožnje pontona vatra je postala žešća, pa su pojedini pontoni onesposobljeni. Intenzitet neprijateljske vatre brzo se pojačao. Zapovjednik pukovnije, brigadir Luxardo nalazio se na putu kod I. bojne. Kad je satnik Kreischer zatražio ukrcavanje na pontone, brigadir Luxardo je zapovjedio 'naprijed!' i odmah zatim bio ranjen. U tom kritičnom trenutku, kad su se dijelovi IV. bojne počeli povlačiti, inicijativu je preuzeo bojnik Kuchta i naredio pokret I. bojne uzduž i lijevo od kolskog puta prema Drini.

To je postignuto samo energičnim nastupom i osobnim odvođenjem pojedinih skupina iz zaklona. Tako je bravuroznim i samopožrtvovnim zahvatom bojnika Kuchte, satnika Mihaela Kasumovića i natporučnika Miloslava Mrakote uspjelo na drugu obalu Drine prebaciti još oko 400 ljudi (dio I. bojne), sve dok oštećenja pontona i gubici pionira nisu potpuno onemogućili daljnje prebacivanje. Kod momčadi na desnoj obali bili su i gotovo svi časnici IV. i I. bojne – ukupno njih 31! [...] Otvaranje vlastite vatre je zabranjeno, budući da su se ispred, odnosno desno od njih nalazili: jedna skupina iz 16. pp [pješačke pukovnije, Bjelovarčani, op. a.] i streljačke linije 53. pp [Zagrepečani, op. a.]. Tijekom tog napredovanja došlo je do usmenog prijenosa naredbe: 'natrag!' Izvođenju te naredbe (koja je već prouzročila panično bježanje ljudi u jarku i na cesti) energično su se suprotstavili: pukovnik Franz Schöbl, natporučnik Otto Hauler i satnik Joseph Wimmer. Pištoljem u ruci i uz brahijalnu silu, uspjelo im je – barem u sferi njihovog utjecaja – zaustaviti ljude u bijegu. Postoji opravdana sumnja da su tu zlokobnu naredbu dali i njen daljnji prijenos izveli ili preobučeni Srbi, ili njihovi istomišljenici u našim redovima. Jer, zapovjednik pukovnije dokazano nije dao nikakvu takvu naredbu. Zbog nastale panike, došlo je do međusobnog miješanja bojni.«⁴⁴

General Salis-Seewis u svojem izvještaju o borbama za dane 7. i 8. rujna 1914. (Op. br. 97) iznosi bitne operativne podatke o toj katastrofi i kaže: »Vraćajući se na prednje položaje opazio sam masovno povlačenje svih podređenih snaga, bez ikakva objašnjenja za to. Istovremeno sam saznao da je brigadir Friedrich Schirmer⁴⁵ u međuvremenu izdao naredbu za napad na Srbe koji su se probili preko Drine. Pokazalo se da su se dijelovi fronte povukli zbog alarmirajućih vijesti, no srećom ne oni iz prednjih linija, koji

⁴⁴ ÖeStA/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. IR 79. od 10. rujna 1914.

⁴⁵ Friedrich Schirmer bio je zapovjednik 53. zagrebačke pukovnije.

Slika 6. Stanje bojišta nakon povlačenja Jelačićevaca i ulaska 16. bjelovarske (IR 16), 53. zagrebačke (IR 53) i 37. pješačke pukovnije (izvor: ÖeSta/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. 71. IBrig., Op. Nr. 97/1 od 12. rujna 1914.)

su nepokolebljivo ustrajali na svojim položajima. Vijest o prodoru Srba bila je neistinita.⁴⁶

Nakon povlačenja Jelačićevaca crtu bojišta preuzimaju ostale pukovnije 71. pješačke brigade: 16., 53. i 37., ali bez dubljega ulaska u srpski prostor.

⁴⁶ ÖeSta/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. 71. IBrig., Op. Nr. 99/1 od 12. rujna 1914.

U spomenutim borbama izginulo je mnogo vojnika s obje strane, pa tako i *Jelačićevaca*, koji su 8. rujna 1914. izgubili 59 časnika i 1.371 vojnika.⁴⁷ Od toga je 6 časnika poginulo, 22 su ranjena, 10 ih je zarobljeno i 21 se smatrao nestalim.⁴⁸

Napredovanje 6. armije prema Krupnju (8. – 13. rujna)

Iako 5. armija nije uspjela prijeći Drinu, u zoni odgovornosti 6. armije veći je dio snaga to uspio. Sarajevski XV. korpus (40. i 48. pješačka divizija) prešao je Drinu kod Zvornika nizvodno od Kozluka, a XVI. dubrovački korpus (1. i 18. divizija) prešao je rijeku između Ljubovije i Zvornika. Zbog zastoja u napredovanju 5. armije zapovjedništvo Balkanske vojske moralo je nakratko zaustaviti daljnje napredovanje 6. armije.

Zapovjednik 5. armije general Liborius Frank nastavio je 14. rujna neuspješne pokušaje prijelaza Drine, u kojima je hrvatska 36. pješačka divizija opet imala velike gubitke kod Janje. Istovremeno je 21. *Landwehr* pješačka divizija uspjela prebaciti osam bojni preko Save i odbaciti Srbe s riječnih obala, što je omogućilo osposobljavanje mosta za prijelaz većih snaga. U nastavku je 36. divizija, u čijem je sastavu i 79. pješačka pukovnija, opet pokušala prijelaz Drine kod Samurovića ade, istočno od Bijeljine, ali bez uspjeha.⁴⁹

I naši domobrani iz 42. pješačke divizije od 12. do 16. rujna vode krvave borbe kod mostobrana Batar. U nekoliko je navrata artiljerijom bio razoren pontonski most, što je do krajnosti otežavalo prijelaz. Na kraju borbi domobrani ipak uspijevaju prijeći Drinu i pridružuju se XV. korpusu u prodoru prema Valjevu. U tim je borbama poginuo zapovjednik zagrebačke 25. domobranske pukovnije pukovnik Julije pl. Bestall.⁵⁰

Istovremeno se od 17. do 24. rujna u zoni odgovornosti 6. armije vode krvave borbe na Mačkovu kamenu na Jagodnji, koje su ostale zabilježene kao najogorčenije borbe u obje kampanje na Srbiju. Tu je poginulo oko 2.000 vojnika obju zaraćenih strana.⁵¹

⁴⁷ ÖeStA/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. IR 79. od 10. rujna 1914.

⁴⁸ ÖeStA/KA, Verlustliste IR 79.

⁴⁹ *ÖULK*, 1: 617.

⁵⁰ Branimir Knežević, *Gledanje u vidjeno : ratovanje u Srbiji 1914. godine*, Zagreb 1917. (pretisak: Zagreb 2014.), 53.-61.

⁵¹ Tomac, *Prvi svetski rat*, 123.-124.

»Jelačićevci« u borbama kod Salaša, Bosanske
i Srpske Rače (16. – 28. rujna)

Najveći problem u daljnjim operacijama bio je kako snažnije pokrenuti praški VIII. korpus i konačno krenuti naprijed. Česi nisu imali dovoljno snaga jer su kod sela Crna Bara obje češke divizije pretrpjele velike gubitke, pa ih je žurno trebalo ojačati. Ojačane su dijelom snaga iz zagrebačke 36. pješačke divizije, i to sa šest bojni 71. pješačke brigade zapovjednika generala Salis-Seewisa, čime je ustrojena Grupa Salis. S njima su pristigle i dvije bojne *Jelačićevaca* pod zapovjedništvom pukovnika Schöbla, koji je u to vrijeme postao zapovjednik pukovnije, a dotadašnji zapovjednik brigadir Luxardo postao je zapovjednik 72. pješačke brigade, u čijem su sastavu bile većim dijelom hrvatske pukovnije Zajedničke vojske: 16. bjelovarska, tri bojne 53. zagrebačke i osječka 78. pukovnja.⁵²

Već u 10 ujutro 15. rujna 79. pukovnja dobila je od zapovjedništva 9. divizije VIII. korpusa tijekom odmora u Trnjacima zapovijed da ujutro 16. rujna prijeđe Drinu kod sela Crnobarski Salaš. Tako su u kratkom vremenu imali još jednu tešku i iscrpljujuću bitku koja će tu pukovnju i njihova zapovjednika Schöbla vojnički proslaviti.⁵³

U izvještaju o borbama pukovnik Schöbl detaljno opisuje njihovu težinu i kaže: »Prva bojna se grupirala i 1. satnija se ukrcala na pontone te u 6:15 16. rujna prešla na drugu obalu. Zbog žestoke artiljerijske vatre druga skupina (3. satnija) prebačena je na desnu obalu, ali je – kao i iduće skupine – bila izložena neprijateljskoj vatri. [...] U međuvremenu je neprijateljska vatra postala toliko učinkovita da je zbog gubitaka među pionirima i oštećenih pontona daljnje prebacivanje onemogućeno. Zapovjeđeno napredovanje na drugoj obali nije se moglo izvesti, jer su zbog žestoke bočne vatre iz smjera kote 83 svi potražili kakvu-takvu zaštitu lijevo, u šumi.

U to su vrijeme i ostali odjeli krenuli iz mostobrana i protjerali neprijatelja s livada uz rijeku i općenito dosegнули crtu: Srpska Rača – šuma sjeverno od nje. No žestokom unakrsnom pješačkom i artiljerijskom vatrom decimirani, dijelom ostavši i bez zapovjednika, neki odredi počeli su se povlačiti i stigli su sve do pješčane obale. Naporima pojedinih časnika, posebno satnika Mihaela Kasumovića, uspjelo je dijelove sasvim izmiješanih odreda pukovnije ponovo okupiti i povesti u borbu na rubu šume. No zbog žestoke

⁵² ŐULK, 1: 619.-621.; *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, 1: 32.

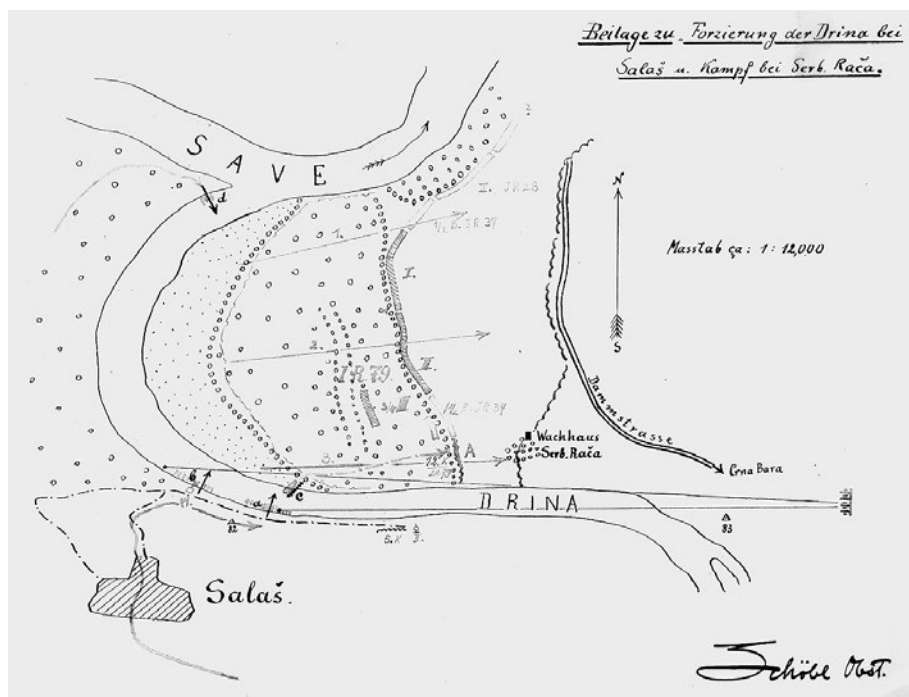
⁵³ Carl von Bardolff, *Der Militär-Maria Theresien-Orden : die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914-1918*, Beč 1943., 290.

Slika 7. Brigadir Franz Schöbl, zapovjednik *Jelačićevaca*
(izvor: osobna zbirka Nikole Tominca)

neprijateljske vatre opet je došlo do bijega, okupljanja i ponovnog odlaska u borbu. S oba spomenuta časnika, ja sam kroz to vrijeme poveo ½ satnije Aloisa Verderbera prema Srpskoj Rači. Uspjelo nam je utvrditi se na rubu šume i tamo održati. S ađutantom sam zatim ušao u šumu i na jednom odsjeku (poprečnom jarku) prikupio sve one koji su bježali. Čim je tamo jedna skupina bila dovedena u red, vratio sam se sve do pješčane obale i dao da se signalima prenese poruka zapovjedniku pukovnije. Uskoro je međutim stanica na drugoj obali prekinula vezu zbog neprijateljske vatre. Na obali sam prikupio bjegunce i htio ih vratiti na položaje, ali to nije uspjelo, jer su ljudi odmah opet nestali u šumi.

U toj kritičnoj situaciji u kojoj mi se ponovno uspostavljanje borbe činilo mogućim samo uz bočnu vatrenu podršku III. bojne, ali nisam imao nikakve mogućnosti s njom uspostaviti vezu, preplivao sam Drinu. No prije nego što sam stigao do bojne, brigadir [zapovjednik brigade, op. a.] general Salis već je poduzeo potrebne mjere da se prijelaz izvrši na jednom uzvodnom, od neprijateljske bočne vatre donekle zaštićenom mjestu. Ja sam prešao s prvom skupinom i na pješčanoj obali (u 14:30) dobio brigadirove naputke. Na tim pozicijama pukovnija je u noći 16./17. rujna odbila brojne srbijanske napade

Slika 8. Skica borbe Jelačićevaca kod sela Salaš zapovjednika Franza Schöbla (izvor: ÖeStA/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. IR 79. od 30. listopada 1914. za razdoblje 16. – 28. rujna 1914.)

i na njima ostala i idućega dana, sve do početka sveopćega napada. U 7:45, prema usmenoj naredbi brigadira, napad je trebao početi od lijevoga krila i uz zaokret desnoga krila odvijati se prema Crnoj Bari. U 10:40 počeli su napadni pokreti lijevoga krila. U 11:30 je III. bojna 79. pp pomaknuta iza lijevoga krila kao brigadirova pričuva. Dosegnuti položaji su tijekom noći morali biti zadržani [...].

Tijekom noći na 18. rujna neprijatelj je proveo dva snažna napada (posljednji u 3:00), koji su odbijeni uz male gubitke. No u razmjeni vatre pokazalo se da mnogo pušaka zbog nedovoljnog konzerviranja zakazuje. [...] Dne 19. rujna je čak 30 % pušaka neupotrebljivih: smetnje pri punjenju i repetiranju.⁵⁴

⁵⁴ ÖeStA/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. IR 79. od 30. listopada 1914. za razdoblje 16.-28. rujna 1914.

Austro-ugarske snage uspjele su zadržati novodostignute položaje i time poboljšati šanse ostalih snaga za prijelaz Drine. Zbog intenzivnih vojnih djelovanja *Jelačićevci* su od 16. do 28. rujna imali novih 619 pripadnika izbačenih iz stroja.⁵⁵ Samo su tijekom 16. rujna izgubili 25 časnika: 2 poginula, 21 ranjen, 1 zarobljen i 1 nestao. Kod Ravnjaka (28. rujna) zabilježeno je 6 nestalih.⁵⁶ Ali nije bilo vremena za obnovu snaga i odmor. Čekale su ih nove i vrlo teške borbe.

»Jelačićevci« kod Srijemske Mitrovice

Potiorek je smatrao da će očekivani uspjeh 5. armije promijeniti stanje na terenu i omogućiti daljnje napredovanje snaga iz Bosne. Osmi je korpus 23. rujna očajnički pokušavao krenuti naprijed. Da bi osigurali snage za daljnja napadna djelovanja, zapovjedništvo 5. armije donijelo je zapovijed o izoliranju i okruženju srbijanskih snaga kod naselja Ravnje u blizini Srijemske Mitrovice. Za to su izdvojili pet bojni iz zagrebačke 36. pješačke divizije, koje se spajaju s četiri postojeće bojne kod Mitrovice i podređuju ih generalu Salis-Seewisu, zapovjedniku 71. pješačke brigade, koja je ušla u sastav 21. streljačke divizije VIII. korpusa. U sastavu tih snaga nalazile su se i dvije bojne 79. pješačke pukovnije, jer je pukovnik Schöbl s dvije bojne bio premješten u jugoistočnu Bosnu, u borbe na Romaniji.⁵⁷

Vrhovno vojno zapovjedništvo razmatralo je mogućnost da 6. armija nastavi s napadima da bi primorala srbijansku vojsku da napusti Loznicu. To je bio znak XIII. zagrebačkom korpusu, koji je ušao u sastav 6. armije da bi ojačao lijevo armijsko krilo i da 22. rujna krene u proboj. U toj fazi Hrvati vode teške borbe na grebenu Gučeva, južno od Koviljače i Loznice, osobito oko Crnoga vrha (kota 769) i Kulišta (kota 708), koje će završiti 15. listopada završnim jurišem 78. osječke pukovnije i osvajanjem zadanih ciljeva. Tu će se iskazati većina hrvatskih domobrana: 25. zagrebačka, 26. karlovačka i 27. sisačka domobranska pukovnija te snage Zajedničke vojske: 16. bjelovarska, 53. zagrebačka, 78. osječka i IV. bojna 96. karlovačke pukovnije. U tim će borbama Bjelovarčani imati 17 poginulih, 152 ranjena i 20 nestalih.⁵⁸

⁵⁵ ÖeStA/KA, NFA XIII k, Gefechtsbericht K. u. K. IR 79. od 30. listopada 1914. za razdoblje 16.-28. rujna 1914.

⁵⁶ ÖeStA/KA, Verlustliste IR 79.

⁵⁷ *ÖULK*, 1: 639.

⁵⁸ Knežević, *Gledanje u vidjeno*, 75.-87.; *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, 1: 40.-42.

Rasplet se ipak polako bližio svojem kraju. Uz uspješna napadna djelovanja 6. armije trebalo je po svaku cijenu pokrenuti snage 5. armije sa sjeverozapada bojišta. Napad Kombiniranoga korpusa, prvenstveno njegove 14., 57. i 58. pješačke brigade koje su prešle Savu kod Šapca tijekom 29. i 30. rujna, trebao je biti iznimno važan za daljnje operacije i ulazak u operativni prostor Srbije. U tim će se borbama naći i dijelovi 71. pješačke brigade (Grupa Salis), dakle i *Jelačićevci*, koji su 1. listopada imali žestoke borbe kod Zasavice i Ravnja uz potporu riječnih brodova (monitora) sa Save. Zbog iscrpljenosti resursa, nedostatka kvalitetnih časnika i streljiva, napad 5. armije morao se zaustaviti 5. listopada, zbog čega nije došlo do očekivanoga jačeg ulaska u operativni prostor ravničarske Mačve, što je trebalo biti od presudne važnosti za uspjeh daljnjih operacija.⁵⁹

Sredinom listopada počele su padati jake kiše, koje su na pravcima djelovanja 5. armije u Mačvi stvorile brojne probleme zbog poplava terena i cestovnih komunikacija, koje su bile neupotrebljive za promet. Zbog toga je od 11. do 17. listopada nastupio zastoj u operacijama, pa je Grupa Salis (uglavnom 71. pješačka brigada) zastala 14. listopada ispred Ravnja.

Prema raspoloživim listama gubitaka, tijekom druge polovine listopada *Jelačićevci* imaju manje gubitke: kod Srpske Rače (18. – 25. listopada) 3 poginula, 42 ranjena i 1 nestalog, a kod Gornje Zasavice, Šora i Radenkovića (27. – 30. listopada) 4 poginula, 22 ranjena i 5 nestalih.⁶⁰

»Jelačićevci« u borbama na Romaniji (18. – 30. listopada)

Bitka na Romaniji zapravo je nastavak operacija u istočnoj Bosni koje su se odvijale od druge polovine rujna do početka listopada. Da bi smanjili pritisak na glavnim pravcima napada na donjoj Drini, Srbi i Crnogorci izveli su napadna djelovanja na istočnu Bosnu, gdje su se tada nalazile relativno slabije austro-ugarske snage. Do 25. rujna srbijanska Užička vojska (*A. Gruppe Užice*) i crnogorska Sandžačka vojska⁶¹ (*Gruppe Sandžak*) prednjim

⁵⁹ *ÖULK*, 1: 642.

⁶⁰ *ÖeStA/KA*, Verlustliste IR 79, kut. 11.

⁶¹ Na početku borbi u sastavu Sandžačke vojske bili su Sandžačka divizija, Kolašinska i Lovčenska brigada i Drinski odred. U završnici borbi ondje će se naći i Pljevljanska divizija (*ÖULK*, 1: prilog 22 i skica 49).

su dijelovima izbile na Jahorinu i stigle do naselja Pale nedaleko od Sarajeva, gdje su zaustavljene.⁶²

Austro-ugarskim protuudarom, koji je trajao do 30. listopada, Srbi i Crnogorci potisnuti su prema Drini.⁶³ Napad austro-ugarskih snaga odvijao se iz dva smjera: zapadnim je smjerom od Sarajeva prema Goraždu i Drini nastupala 50. pješačka divizija generala Franza von Kaisera (3. i 15. brdska brigada i *Gruppe Heider*⁶⁴), a sjevernim pravcem od Han Pijeska prema cesti Sarajevo – Goražde – Višegrad nastupala je 18. pješačka divizija (5., 8., 13. i 17. brdska brigada), u čijem su sastavu uglavnom bile dalmatinske pukovnije, osobito u 13. brdskoj brigadi. U sastavu 8. brdske brigade našla se i IV. bojna zagrebačke 53. pješačke pukovnije, a bile su u sastavu XVI. korpusa.

U sklopu pripremnih aktivnosti bili su iz sastava 5. armije premješteni i dijelovi naše 79. pješačke pukovnije. Dijelom vlakom, a dijelom hodnjom, upućene su 28. rujna prema Tuzli I. i II. bojna i jedna bitnica topova pod zapovjedništvom pukovnika Schöbla. Kao ojačanje 13. brdske brigade pod zapovjedništvom brigadira (*Oberst*) grofa Antona Berchtolda ulaze u sastav dalmatinske 22. pješačke pukovnije iz Sinja. Te su snage razmještene na početne položaje oko 4 km zapadno od uzvisina Tisova brda (kota 1353) i kod Viševine (kota 1315).

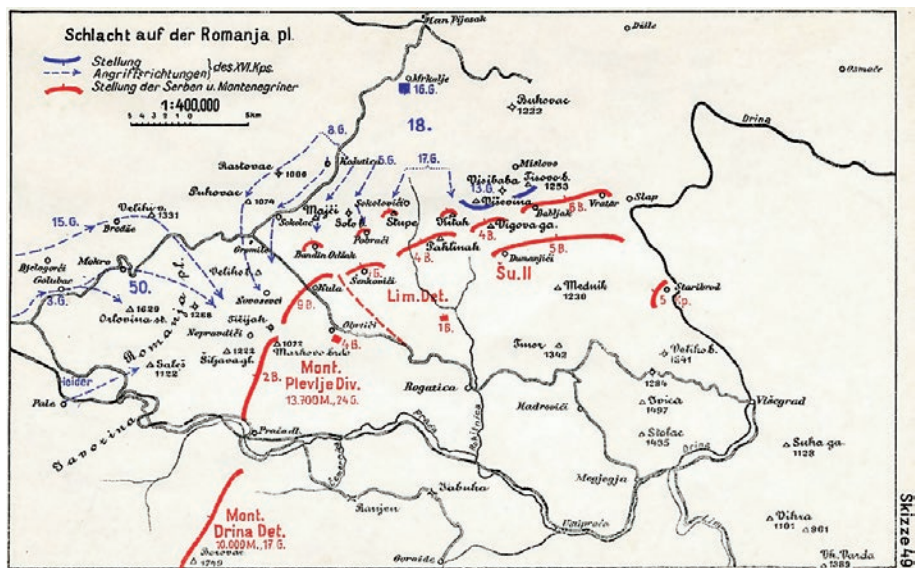
Skupina general-bojnika Felixa Andriana jačine gotovo cijele divizije djelovala je u sastavu 18. pješačke divizije na pravcima napada prema vrlo važnim brdima Stupa, Kitak i Viševina, koja su sa sjevera štitila važnu cestu Sarajevo – Rogatica – Višegrad. Na tom su području Srbijanci i Crnogorci suprotstavili austro-ugarskoj vojsci dosta respektabilne snage: Šumadijsku II. diviziju i Limski odred za zatvaranje pravaca od Han Pijeska te crnogorsku Pljevljansku diviziju i Drinski odred za pravac prema Sarajevu.

Da bi zaustavile protivnički napad, srpsko-crnogorske snage kreću u protuudar. Crnogorska Pljevljanska divizija krenula je prema snagama 18. pješačke divizije, a srpski Limski odred i Šumadijska II. divizija prema selima Bandin Odžak i Pobratci i uzvisinama Stupa i Kitak. Najžešća bitka bjesnila je 21. listopada za obranu Kitka, koji su branile dvije bojne naše 79. pješačke pukovnije. Jak napad primorao je branitelje na tom pravcu na povlačenje prema pričuvnim položajima na obližnjoj Viševini. Da bi spriječili

⁶² Dinko Čutura i Lovro Galić, »Veliki rat: Pregled ratnih operacija«, *Hrvatska revija* 3 (2004.), 17.; *ÖULK*, 1: 653. i prilog 22.

⁶³ *ÖULK*, 1: 651.

⁶⁴ Zapovjednik je bio pukovnik (*Oberstleutnant*) Moritz Heider.

Slika 9. Proboj austro-ugarskih snaga na Romanji. Desno dolje naznačeno je brdo Vihra (tt 1101) (izvor: ÖULK, 1: skica 49).

dublji prodor protivnika, u zoni odgovornosti 18. divizije pokreće se snažan napad dijelova austro-ugarske Kombinirane divizije generala Heinricha Gorigingera i 50. pješačke divizije na crnogorsku Sandžačku vojsku.⁶⁵ Primivši glavni udar protivnika, bila je primorana na naglo povlačenje sjeverno od Goražda da bi izbjegla presijecanje odstupnice. U nastavku borbi (21. – 30. listopada) nastupilo je odbacivanje srbijansko-crnogorskih snaga na desnu obalu Drine. Ondje će poslije doći do borbi *Jelačićevaca* za brdo Vihra kod Višegrada, ali o tome nešto kasnije.⁶⁶

U tim su borbama zabilježeni gubici *Jelačićevaca* kod Viševine (11. – 17. listopada), kada su imali 1 poginulog, 6 ranjenih i 11 nestalih.⁶⁷ U tim se borbama posebno iskazao pričuvni zastavnik Ludwig Petkov, koji je 17. listopada 1914. uz iznimnu hrabrost i prezirući smrt spasio pukovnijsku zastavu, zbog čega je dobio Veliku zlatnu medalju za hrabrost.⁶⁸

⁶⁵ Na pravcu napada našli su se njezina Pljevljanska divizija i Drinski odred (ÖULK, 1: skica 49.).

⁶⁶ ÖULK, 1: 651.-653., prilog 22 i skica 49.

⁶⁷ ÖeStA/KA, Verlustliste IR 79.

⁶⁸ ÖeStA/KA, Belohnungsantrag – Goldene Tapferkeitsmedaille (GTM), datum objave u vojnom službenom glasniku: 22. prosinca 1914. Prijedlog za GTM podnesen je 15. studenoga 1914., a potpisao

Ofenziva na Valjevo (24. listopada – 15. studenoga)

Plan za osvajanje strateški važna grada Valjeva predviđao je frontalni napad 6. armije s XIII. zagrebačkim i XV. sarajevskim korpusom sa zapada, a XVI. dubrovački korpus trebao je izvesti obuhvat grada s juga, u širem zahvatu ceste Ljubovija – Pecka. Istovremeno je 5. armija (VIII. i Kombinirani korpus) trebala obuhvatno napasti srbijanske snage na Drini sa sjevera radi njihova uništenja u dolini rijeke Jadar i u Mačvi. Iako je general Potiorek sa snagama 5. armije izveo više snažnih napada, u početku nije bilo znatnijih pomaka bojišnice. Ni Srbi ne miruju. Tijekom 25. listopada na Gučevu su izveli snažan protunapad na lijevo krilo naše 42. domobranske divizije, u kojem su se iskazali Slavonci iz 28. domobranske pješačke pukovnije, koji su uspjeli odbiti sve srpske napade, ali uz velike gubitke.⁶⁹

Kao ojačanje VIII. korpusu kod Srijemske Mitrovice upućena je 71. pješačka brigada pod novim zapovjednikom brigadirom (*Oberst*) Wöllnerom⁷⁰, u čijem su sastavu bile dvije bojne 79. pješačke pukovnije. Položaji su im se nalazili na području Zasavice i Ravnja, između 21. streljačke i 29. pješačke divizije iz Terezína (njem. Theresienstadt, Češka).⁷¹ Manji dio pukovnije ostao je na Drini u sastavu 9. pješačke divizije. Važno je spomenuti njihove borbe na močvarnom terenu kod Ravnja (24. listopada), uz topničku potporu s riječnih monitora *Maros* i *Körös* i uz pomoć 37. pješačke pukovnije iz Nagyvárada. Tijekom 27. listopada 9. pješačka i 21. streljačka divizija s pristiglim znatnim pojačanjima uspjele su uz potporu artiljerije izvesti snažne pješačke napade i time prisiliti Srbijance na povlačenje na pričuvne položaje kod sela Banovo Polje. Nakon povlačenja ostalo je više od 800 mrtvih srbijanskih vojnika, oko 1.000 zarobljenih i velike količine ratnoga materijala.⁷²

Od 1. do 5. studenoga VIII. i Kombinirani korpus u teškim borbama uspijevaju osvojiti Šabac, čime je otvoren put prema grebenu Cera i omogućeno spajanje sa snagama 6. armije, koja je napredovala prema Valjevu. U tim su borbama sudjelovale 71. pješačka brigada i 21. streljačka divizija,

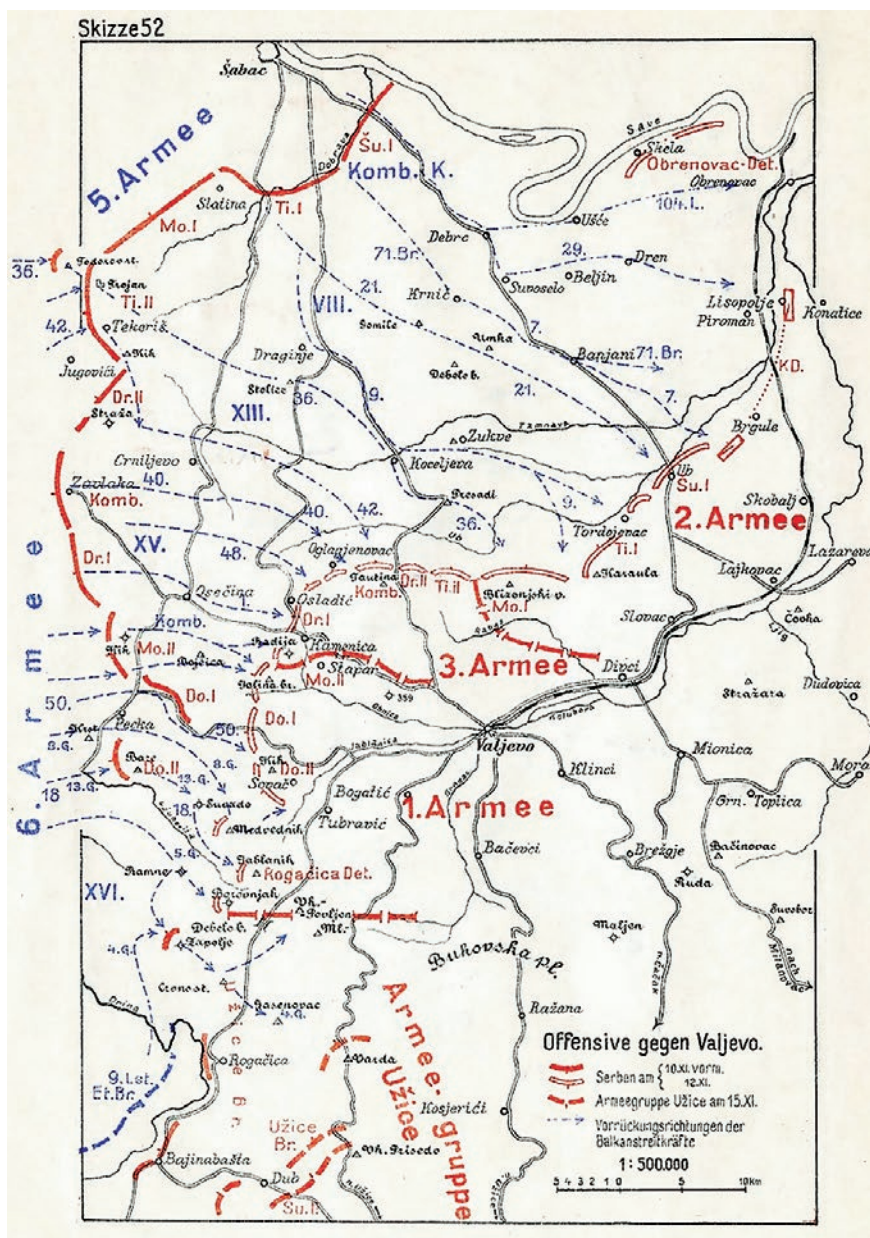
ga je boжник Gustav Hubka iz dalmatinske 22. pješačke pukovnije. O svim nositeljima te medalje vidi opsežnu studiju: Jörg Christian Steiner, *Heldenwerk 1914-1918 : die Träger der Goldenen Tapferkeitsmedaille und der Goldenen Tapferkeitsmedaille für Offiziere im Ersten Weltkrieg*, Beč 2010.

⁶⁹ Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, 290.

⁷⁰ Dotadašnji zapovjednik brigade general Ivan Salis-Seewis otišao je za zapovjednika 42. domobranske pješačke divizije.

⁷¹ *ÖULK*, 1: skica 48.

⁷² *ÖULK*, 1: 661.-662.

Slika 10. Ofenziva na Valjevo i izbijanje austro-ugarskih snaga na rijeke Kolubaru i Ljig. Jelačićevci su u sastavu 71. pješачke brigade Kombiniranoga korpusa u nastupu prema selu Konatice (izvor: ÖULK, 1: skica 52).

dakle i 79. pješačka pukovnija, koja napada prema selima Zasavica – Ravne – Maovi – Varna – Dobrić, gdje su vođene teške borbe s dijelovima srpske Timočke I. divizije.⁷³

Nakon poraza Moravske II. i Drinske I. divizije u borbama sa snagama XV. korpusa od 10. do 12. studenoga na uzvisinama južno od Zavlake, srbijanska 3. armija se povlači. Istovremeno austro-ugarski Kombinirani korpus sa 71. pješačkom brigadom na sjevernom dijelu bojišta napada Srbijance (Timočku I. i Šumadijsku I. diviziju) od sela Maovi prema jugu i u suradnji sa 7. i 29. divizijom potiskuje ih sa širega prostora od Šapca prema Valjevu.⁷⁴ Nakon teških borbi 15. studenoga 6. armija uspijeva osvojiti Valjevo, čime je završila dvomjesečna bitka na Drini, koja je razbila iluziju o uspješnim austro-ugarskim i njemačkim planovima o brzom osvajanju Srbije.

U tim i idućim borbama III. i IV. bojna *Jelačićevaca* imale su znatne gubitke kada su u suradnji sa 7. pješačkom divizijom uspjele izbiti na vrlo važnu željezničku prugu Obrenovac – Valjevo.⁷⁵ Gubici su zabilježeni kod sljedećih sela: Dobrić (20. listopada – 9. studenoga) 2 poginula i 16 ranjenih; Varna (10. studenoga) 15 poginulih, 67 ranjenih i 7 nestalih; Bogosavac (8. – 10. studenoga) 23 ranjena i Beli Kamen (10. studenoga) 5 poginulih. Ukupni gubici od 20. listopada do 10. studenoga iznosili su 22 poginula, 107 ranjenih i 8 nestalih.⁷⁶

I ostale hrvatske postrojbe aktivno sudjeluju u tim operacijama. Tijekom 6. studenoga došlo je do žestokih i krvavih borbi na koti 708 iznad Kulišta i koti 769 (Crni vrh) na Gučevu u kojima su sudjelovale hrvatske pukovnije iz 72. pješačke brigade i hrvatsko domobranstvo. U tim su se borbama posebno iskazali Slavonci iz 78. pješačke pukovnije 36. pješačke divizije pod zapovjedništvom brigadira Oskara Baukovca, koji su prisilili Srbijance na povlačenje na njihove treće položaje. Pripadnik te pukovnije satnik Emil Prohaska⁷⁷ za iskazana je junaštva dobio Viteški križ Vojnoga reda Marije Terezije.⁷⁸

⁷³ *ÖULK*, 1: 663.-664.

⁷⁴ *ÖULK*, 1: 665.-667.

⁷⁵ *ÖULK*, 1: skica 50.

⁷⁶ *ÖeStA/KA*, Verlustliste IR 79.

⁷⁷ Emil Prohaska obnašao je nakon rata visoke dužnosti u poljskoj vojsci, poput zapovjednika 7. pješačke divizije u Częstochowi, i stekao čin generala poljske vojske. Sudjelovao je u poljsko-sovjetskom ratu.

⁷⁸ Knežević, *Gledanje u vidjeno*, 94.-99.; Reinhard Eugen Bösch, *Die Haltung der südslawischen Soldaten des österreichungarischen Heeres im Ersten Weltkrieg : eine Dokumentation dargestellt nach den Gefechtsberichten der Infanterie*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der

Slika 11. Misa za domobrane na Crnom vrhu (izvor: HR-HDA, Zbirka slika iz Prvoga svjetskog rata)

Bitka na Kolubari i Ljigu (16. studenoga – 15. prosinca), ofenzivna faza (16. – 28. studenoga)

Nakon osvajanja Valjeva austro-ugarska vojska prisilila je 8. studenoga srbijansku Vrhovnu komandu da naredi opće povlačenje na desnu obalu Kolubare i Ljiga da bi mogli organizirati novu obranu s jakim osloncem na planinsku gredu Povljen – Maljen – Suvobor – Rajac – Prostruga – Kremenica. General Potiorek odlučio je nakratko odmoriti snage 6. armije na širem području Valjeva i za to vrijeme osposobiti za promet vrlo važnu željezničku prugu Obrenovac – Valjevo da bi se moglo kvalitetnije dopremiti ratni materijal u područje borbi. Prosudio je da se glavnina srbijanske vojske povlači prema Kragujevcu, a da su na Kolubari ostavljene samo manje zaštitne snage. U skladu s tim procjenama, zapovjedio je 5. armiji potpomognutoj XIII. korpusom da zauzme uzvisine na desnoj obali Kolubare sjeverno od Valjeva, čime je želio stvoriti povoljnu operativnu osnovicu za daljnji prodor

Geistwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Beč 1982., 40.; *ÖULK*, 1: 665.-667.; *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, 1: 49.; Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, 291.

prema središnjoj Srbiji i na taj način zaštititi vrlo važnu željezničku prugu Obrenovac – Valjevo. Jedna od tih uzvisina bila je kod sela Konatice.

Istovremeno je 6. armija nakon kraćega odmora i reorganizacije trebala krenuti u napad od Valjeva preko Maljena i Suvobora. Grupe Šnjarić i Hauser imale su na južnom krilu zadatak ometanja Užičke vojske i da u povoljnom trenutku prijeđu Drinu i krenu prema Užicu. Planirano je da se nakon te faze borbe glavnine snaga prebace na moravski pravac i krenu prema jugu i istoku.

Nakon bitke na Drini austro-ugarska vojska operativno je raspolagala s 210.000 pušaka, 3.000 konja (sablji) i 600 artiljerijskih oruđa svih vrsta. U te snage nisu bile uključene prostorne i zaštitne postrojbe raspoređene širom Bosne i Hercegovine s oko 74.000 pušaka.⁷⁹ Srbijanska vojska raspolagala je s oko 250.000 vojnika, 420 topova i 180 strojica (mitraljeza) svih vrsta⁸⁰.

Potiorek je već u prvim napadima ustanovio da Srbi na Kolubari nemaju samo zaštitnice, nego mnogo jače snage koje su pružale snažan otpor. Zbog toga je odmah prekinuo odmor 6. armije i uputio ju u borbu. Dok je srbijanska vojska zauzimala nove obrambene položaje, austro-ugarske snage izbile su 16. studenoga širokom frontom na Kolubaru.

Srbi su držali vrlo važne uzvisine poput Maljena jugoistočno od Valjeva te Ravnu goru i Vis južno od Lazarevca. U skladu s takvom situacijom, XV. korpus pripremao se za napad iz Valjeva prema Maljenu, a XIII. korpus i 5. armija (VIII. i Kombinirani korpus) također su krenuli prema Kolubari.

Treba napomenuti da se u borbama tijekom 18. studenoga na austro-ugarskoj strani istaknuo časnik koji će u Drugom svjetskom ratu postati domobranski general. To je bio satnik Matija Murković, zapovjednik I. bojne zagrebačke 25. domobranske pukovnije. Nakon osvajanja Valjeva 42. domobranska divizija nastavila je daljnje napadne aktivnosti od Valjeva prema Arandelovcu. Satnik Murković prodro je sa svojom bojnomo prema Baćinovcu (k. 700 na Ravnoj gori), vrlo važnoj uzvisini jugoistočno od Valjeva. Time se »usjekao« u srpski bojni razvoj u povlačenju. Pukovnija srpske Dunavske divizije II. koja je branila uzvisinu bila je iscrpljena od proteklih borbi i nije imala morala za borbu. U popodnevnim satima Zagrepčani su snažno napadali uzvisinu i potisnuli srpsko pješništvo zarobivši 5 časnika i 1.000 vojnika. Time su doveli u opasnost srpske snage u povlačenju, kao i snage razmještene na Rudniku i Suvoboru, pa su pokrenuti protunapadi. Satnik Murković u početku ih uspijeva odbaciti i zarobiti znatan broj protivničkih

⁷⁹ *ÖULK*, 1: 659.-661.

⁸⁰ Tomac, *Prvi svjetski rat*, 157.

vojnika, ali Srbi u novom pokušaju kreću s mnogo jačim snagama, pa je bio prisiljen zatražiti pomoć od zapovjednika 42. domobranske divizije. Zbog nedostatka raspoloživih snaga pomoć mu nije bila odobrena. Kada su Srbi shvatili da nasuprot njima stoji samo jedna bojna, napadaju je s dvije pukovnije i prisiljavaju na povlačenje. U tim je borbama Murkovićeva bojna pretrpjela velike gubitke.⁸¹

»Jelačićevci« u borbama za Konatice

Uoči borbi na Kolubari *Jelačićevci* su se nalazili u armijskoj pričuvi 5. armije kod sela Banjani. Djelovali su u zoni odgovornosti 29. divizije iz Terezína, koja je po vrlo lošem i kišovitom vremenu imala iznimno težak zadatak osvojiti vrlo važno uzvišenje Konatice na desnoj obali Kolubare. Za tu aktivnost bili su podređeni Kombiniranom korpusu podmaršala Alfreda Kraussa, kojem je usput dan složen zadatak uspostave mostobrana na Kolubari, čiji je vodostaj zbog jakih kiša bio u porastu.

Nakon dugoga kišnog razdoblja, 16. studenoga konačno je osvanuo topao i sunčan jesenski dan. Kolone 5. armije i XIII. korpusa marširale su prema Kolubari, ali je lijepo vrijeme potrajalo samo do popodneva 17. studenoga, kada je opet počelo kišiti i sniježiti na višim nadmorskim visinama. Počeli su rasti vodostaji vodotoka u kotlinama, a tijekom 18. studenoga plavljenje Kolubare postalo je sve izraženije, pa je Kombinirani korpus bio prisiljen na prekid svih aktivnosti.

Nakon poboljšanja vremena podmaršal Krauss planirao je poduprijeti napad 29. pješačke divizije prema selu Konatice s četiri bojne 71. pješačke brigade, u čijem su sastavu bile i dvije bojne *Jelačićevaca*. Te dodatne snage trebale su dovesti do odlučujućega uspjeha protiv sve slabijega neprijatelja. U noći 21./22. studenoga dovedeno je još sedam bojni iz sastava 58. pješačke brigade sa zadatkom osvajanja uzvisina sjeverno i istočno od sela.

U zoru 23. studenoga izvidnici 58. pješačke brigade ustanovili su da su se Srbijanci povukli s rijeke koju su dan prije zaposjeli. Zapovjednik 29. divizije general Eduard Zanantoni rasporedio je snage 71. pješačke brigade između svojih dviju brigada, nakon čega su napali Konatice, ali ih uspijevaju tek djelomično osvojiti. Podređivanje 71. pješačke brigade bilo je u suprotnosti s uputama zapovjednika generala Franka, koji je želio da ta brigada

⁸¹ Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, 302.; Knežević, *Gledanje u vidjeno*, 133.; *ÖULK*, 1: 685.

bude spremna za potporu 7. pješačkoj diviziji nakon osvajanja Konatica.⁸² Tijekom 24. studenoga naglo je zahladnjelo, a u večernjim satima padao je snijeg. Na uzvisinama oko Konatica 29. pješačka divizija ostala je u obrani čekajući dolazak pojačanja iz Srijema i snažniju potporu artiljerije.⁸³ Ali samo nakratko, jer je srbijanska Konjanička divizija s 18 bojni i 5 bitnica 26. studenoga napala njihove položaje. U borbama koje su trajale sve do večeri na bojište je pristigla i 71. pješačka brigada s *Jelačićevcima*. Srbijanska Vrhovna komanda nastavila je napadne aktivnosti sa svježim snagama pristiglim iz Beograda pod zapovjedništvom pukovnika Dušana Tufegdžića, koji je u zoru 28. studenoga po gustoj magli započeo snažan napad na 29. pješačku diviziju i pritom ju odbacio s uzvisina. Zapovjednik srpske 2. armije general Stepa Stepanović već je izdao nalog za povlačenje svojih snaga jer je bio vrlo sumnjičav u uspjeh tih borbi, osobito zbog iscrpljenosti snaga i pada morala kod Moravske divizije I. Stoga nije odobrio širu ofenzivu, nego je Šumadijskoj diviziji I. kao pojačanje poslao samo jednu pukovnicu i podržao napad Konjaničke divizije prema Konaticama, osobito prema koti 147. Te su srbijanske aktivnosti uspjele nanijeti znatne ljudske gubitke austro-ugarskoj obrani.

Tijekom 28. studenoga prebacuju se djelovanja s Konatica na šire područje Lazarevca, gdje poplave nisu toliko ometale odvijanje operacija, a to je bila zona odgovornosti praškoga VIII. i zagrebačkoga XIII. korpusa 5. armije.⁸⁴

Treba napomenuti da je 79. pješačka pukovnija u borbama kod Konatica (24. – 30. studenoga) pretrpjela velike gubitke: 59 poginulih, 321 ranjeni i 87 nestalih pripadnika.⁸⁵

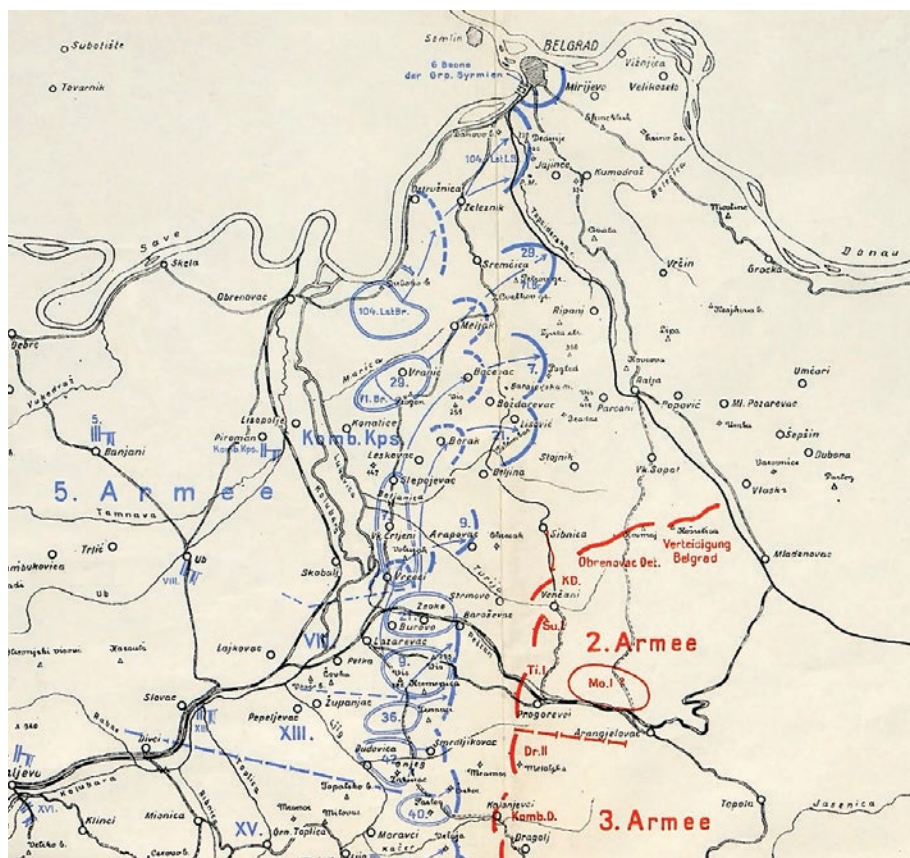
U aktivnostima od 19. do 25. studenoga hrvatske postrojbe Zajedničke vojske iz 36. pješačke divizije izvele su složen napad na Vrače brdo (k. 159) i Čovku (tt 243), uzvisine jugozapadno od Lazarevca koje dominiraju dolinom Kolubare. Nakon nekoliko neuspješnih i krvavih pokušaja, osobito 23. studenoga, tijekom uspostavljanja mosnoga prijelaza preko potoka Ljiga kod sela Županjac austro-ugarske snage nisu uspjele prići srpskim snagama na dominantnim uzvisinama. U borbama tijekom 25. studenoga uspijevaju osvojiti uzvisine tek nakon bliskih borbi bajunetama. U tim borbama

⁸² *ÖULK*, 1: 692.-695.

⁸³ *ÖULK*, 1: 697.

⁸⁴ *ÖULK*, 1: 699.-702.

⁸⁵ *ÖeStA/KA*, Verlustliste IR 79; Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HR-HDA), Matične knjige umrlih vojnih osoba 79. pješačke pukovnije.

Slika 12. Stanje bojišta 5. armije između 30. studenoga i 2. prosinca nakon prijelaza Kolubare i Ljiga (izvor: ÖULK, 1: prilog 23, dio)

sudjeluju 16. bjelovarska, 53. zagrebačka i IV. bojna 96. karlovačke pješake pukovnije. Sve su pretrpjele teške gubitke. Neke satnije bjelovarske pukovnije pretrpjele su gubitke u ljudstvu i do 59 %.⁸⁶

Nakon iznimnih gubitaka i velikih napora u proteklm borbama, snaga XIII. korpusa trebalo je barem dva dana odmora, osobito njegovoj 36. diviziji. Međutim 27. studenoga zapovjedbano je 42. domobranskoj diviziji da obuhvate dominantne uzvisine Zakinac, Straža i Gaj jugoistočno od sela

⁸⁶ Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije, 1: 56.

Dudovica i Županjac, a 36. divizija trebala im je pružiti artiljerijsku potporu. Da bi spriječili te namjere, Srbi tijekom jutra pokreću učinkovit protunapad uz potporu vlastite artiljerije prije negoli su bitnice 36. divizije prešle nabujali Ljig. Sjeverno krilo domobrana odbačeno je uz gubitak od 500 vojnika s položaja koje su dan prije osvojili u krvavim borbama. Tek uz naknadnu intervenciju domobranske pričuve i potporu 36. pješačke divizije Srbi su u večernjim satima pretrpjeli velike gubitke i povukli se na Zakinac.⁸⁷

Povoljan razvoj borbi kod Konatica bitno je utjecao tijekom 28. studenoga na aktivnosti zagrebačkoga XIII. korpusa. Dok je 36. divizija napadala Drinsku diviziju II., domobrani – koji su u nekoliko zadnjih dana izgubili 2.500 ljudi – istovremeno pokušavaju osvojiti uzvisinu Zakinac. Koliko su to bile krvave i teške borbe najbolje govori podatak da je 25. zagrebačka pukovnija uoči borbi imala 2.770 vojnika, a na kraju borbi samo 901 borca,⁸⁸ a bjelovarska 16. pješačka pukovnija imala je 22 poginula i 62 ranjena pripadnika.⁸⁹

Kako je čitava srpska bojišnica bila u kolapsu, srpski general Jurišić-Šturm naredio je povlačenje snaga, pa su borbe privremeno prekinute.⁹⁰ Zbog vrlo teške situacije njegovih snaga i nedostatka artiljerijske potpore, zapovjednik 1. armije general Živojin Mišić tijekom jutra 29. studenoga povlači svoje snage na položaje zapadno od Gornjega Milanovca. Srbijanska Vrhovna komanda nije se odmah složila s tako dubokim povlačenjem armije, ali je na bezuvjetan stav njezina zapovjednika, koji je zaprijetio i ostavkom, teška srca prihvatila tu odluku.

Na temelju novonastale situacije general Potiorek zaključio je 30. studenoga da su se Srbijanci glavninom snaga povukli prema jugoistoku. Nakon toga su 1. prosinca upućene snage 5. armije prema sjeveroistoku radi zaštite napadnih klinova i ulaska snaga u nebranjeni Beograd. Potiorek je dao smjernice zapovjedniku 5. armije da se »pri svečanom ulasku u Beograd uporabe samo manje snage bez nepotrebne pompe« i da se što prije nastave napadi u dubinu srpskoga prostora.⁹¹ No odvajanjem od logističkih baza snage austro-ugarske vojske osjećale su velike poteškoće u opskrbi na tako širokom obuhvatu operacija i neprohodnom prostoru. Zapovjednik XV. korpusa general Michael von Appel izvijestio je Potioreka da ne može

⁸⁷ *ÖULK*, 1: 701.

⁸⁸ Knežević, *Gledanje u vidjeno*, 156.

⁸⁹ *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, 1: 62.

⁹⁰ *ÖULK*, 1: 704.; Knežević, *Gledanje u vidjeno*, 151.-153.

⁹¹ *ÖULK*, 1: 712.-713.

oporaviti snage, jer su mu za to nedostajala sva potrebna materijalno-tehnička sredstva. Appel je smatrao da Srbijanci nisu nipošto poraženi i da će biti sposobni za protuudar kada se za to steknu povoljni uvjeti, a austro-ugarske im snage neće moći primjereno odgovoriti zbog zamora ljudstva i loše logističke potpore. I imao je pravo.⁹²

Borbe »Jelačićevaca« na brdu Vihra kod Višegrada (25. studenoga – 2. prosinca)

I dok su se vodile krvave borbe na Kolubari, I. i II. bojna *Jelačićevaca* pod zapovjedništvom brigadira Schöbla kao taktička grupa vodile su bojeve na južnom krilu bojišnice u okolici bosanskoga gradića Višegrada prilikom osvajanja brda Vihra (tt 1101). To su brdo branili dijelovi crnogorskoga Limskog odreda.

Nakon bitaka na Romaniji te su dvije bojne ostale u sastavu 17. brdske brigade, koja je činila sastavni dio Grupe FML Šnjarić (*Drinasicherung*)⁹³. Sve se to događalo u sklopu povlačenja srbijanske Užičke vojske i crnogorskoga Limskog odreda ispred dalmatinske 18. pješačke divizije⁹⁴.

Prva bojna *Jelačićevaca* prešla je Drinu kod Višegrada 21. studenoga i utaborila se kod sela Jarci. Idućega dana u isto mjesto došla je i II. bojna, te potom zajedno kreću u napad na Vihru. Teren je bio iznimno težak za izvođenje napadnih djelovanja, svugdje su bila visoka brda i strmi klanci s vrlo oskudnim putovima, a vojnici su bili iscrpljeni od dugotrajnih hodnji i neprestanih borbi. Dana 24. studenoga odlučeno je da se krene u vrlo tešku i složenu misiju. U samo svitanje snage 79. pukovnije nalazile su se na polaznim položajima. Prva bojna pod zapovjedništvom bojnika Kuchte nalazila se nešto dalje prema lijevom krilu, ali bez spoja sa susjedima. Njezin je zadatak bio osvojiti dominantne točke na pristupima prema samom vrhu Vihra. Najprije su napali protivničke položaje na brdu Temelja (kota 852) i područje zapadno od njega, ali ti pokušaji nisu urodili očekivanim uspjehom. Zbog toga su provedene dodatne pripreme, a u 6:30 počeo je novi napad. Pravac napada pod Schöblovim zapovjedništvom išao je preko područja Rudine – Jasen i okolnih uzvisina, a lijevu skupinu vodio je satnik Perković s ciljem

⁹² ÖULK, 1: 713.

⁹³ U početku su je sačinjavale 17. brdska brigada – puk. Kapellus, Grupa Hauser i manje skupine pučkoga ustanka, sveukupno oko 10.000 cijevi (ÖULK, 1: 661.).

⁹⁴ ÖULK, 1: prilog 25.

osvajanja uzvisine Temelja. Dok su se vojnici uspinjali prema protivničkim položajima, na njih je otvorena snažna puščana paljba, zbog koje je napad opet prekinut. Zbog nemogućnosti zaklona i znatnih gubitaka nastupila je panika kod Schöblvih vojnika. Zapovjednici su pokušali spriječiti rasulo Perkovićevih snaga, koje su doslovce bile izbačene iz uporabe. Zbog toga je nastupila pauza i pregrupiranje snaga za nove borbe.

Prijepodne 26. studenoga pokrenut je novi napad dviju skupina bojnika Nikole Paunovića i Kuchte, a te su snage imale oko 60 vojnika. Ostale snage bile su u potpori i podupirale vatrom glavne pravce napada. Međutim, unatoč svim naporima, napad je opet završio neuspješno. Tijekom popodneva Schöbl je uspio sakupiti i reorganizirati svoje snage da bi idućega dana (27. studenoga) krenuo u novi napad, koristeći maglu za prikrivanje prilaza protivničkim položajima. Za provedbu napada bili su izabrani najbolji borci.

Brigadir Schöbl zahtijevao je od višega zapovjedništva jaču potporu u artiljerijskoj pripremi jer su protivnički položaji bili dobro utvrđeni i nije postojao drugi način zauzimanja osim pješačkoga napada i bliske borbe bajunetama. No u međuvremenu su pristigli obavještajni podaci da je protivnik uspio prebaciti dio snaga na uzvisine sjeverozapadno od Vihre, što je ugrožavalo austro-ugarske snage s leđa. Dio snaga morao je biti izdvojen za blokadu protivnika na tom pravcu, što je pak bitno otežalo pripreme za napadne aktivnosti. Početak napada na Vihru privremeno je odgođen jer nisu pristigla zatražena pojačanja i artiljerijska potpora.

Schöbl uspijeva dobiti za napad planiran 1. prosinca obje bojne *Jelačićevaca* i pola 19. *Landsturm* bojne, kojom zapovijeda bojniki Konz, te artiljerijsku potporu četiriju haubica i nešto brdskih topova manjih kalibara. Na temelju stečenih iskustava iz prethodnih napada Schöbl je tijekom večeri postavio artiljeriju manjih kalibara pod zapovjedništvom satnika Mrakote pred sam vrh »Sattel«, neposredno ispod Vihre. Ti su položaji bili kvalitetno inženjerijski utvrđeni da bi se spriječilo pogubno djelovanje protivnika, a haubice su bile postavljene u blizini okolnih cesta radi boljega manipuliranja njima.

Početak napada planiran je u 6 h. Zbog guste magle bila je isključena uporaba artiljerije, osobito haubica, pa je napad odgođen za 8 h, kada su krenuli prvi napadni valovi pješaštva bez obzira na vremenske nepogode i mogućnost uporabe samo dijela artiljerije smještene bliže vrhu. Protivnik je iz okolnih šuma otvorio snažnu paljbu iz pješačkoga naoružanja. Da bi ju neutralizirao, Schöbl je zapovjedio svojim strojničkim skupinama snažan protuudar, kojim uspijevaju umanjiti protivnički učinak, pa je moglo početi napredovanje ostaloga dijela pješaštva, ali uz velike poteškoće. Zbog

topničkoga djelovanja dolazi do obrušavanja kamenja, što je na strminama ugrozilo napadne snage. I sam Schöbl bio je zatrpan kamenjem i ozlijeđen, ali nakon što su ga inženjerci uspjeli osloboditi, nastavio je zapovijedati svojim snagama bez obzira na ozljede. Uz snažan otpor obrane napadači uskoro izbijaju u podnožje vrha grebena i tada je Schöbl preko lijevoga krila ubacio dvije pričuvne satnije da bi osvojio dominantne točke s kojih je protivnik djelovao. Zbog siline austro-ugarskoga napada Crnogorci su se povukli prema šumi i pokušali manjim protuudarima vratiti izgubljene položaje. U tome ih sprečavaju pripadnici skupine satnika Kasumovića. Nakon pregrupiranja snaga izveden je završni napad, nakon kojega se 2. prosinca 1914. u 13:20 na Vihri zavijorila austro-ugarska zastava.⁹⁵

Te su borbe proslavile *Jelačićevce* i njihova zapovjednika pukovnika Franza Schöbla, koji će zbog izvanrednoga zapovijedanja i hrabrosti dobiti Viteški križ Reda Marije Terezije. To je ujedno bilo veliko priznanje svim vojnicima koji su sudjelovali u tom boju.⁹⁶

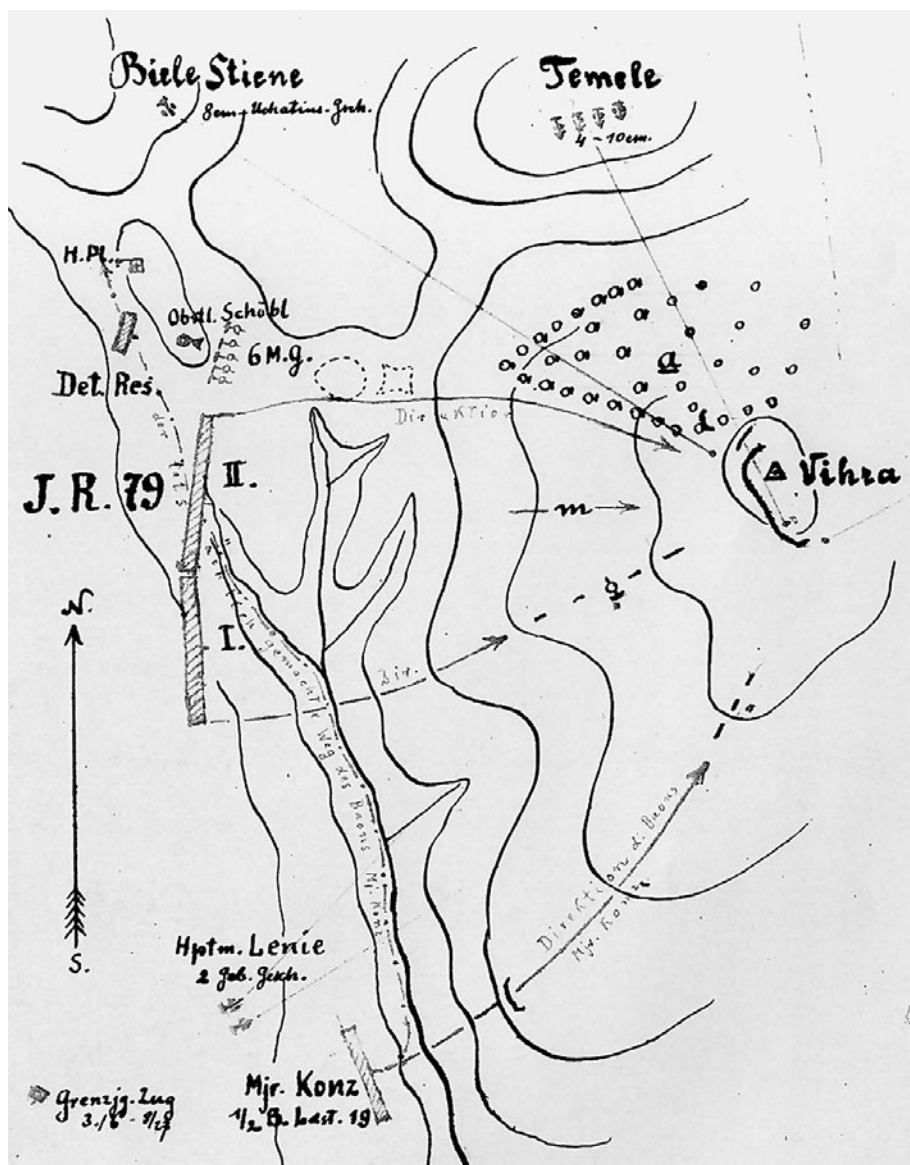
Zbog iskazanoga junaštva u tim borbama, zapovjednik pukovnije predložio je za Veliku zlatnu medalju za hrabrost (*Goldene Tapferkeitsmedaille*, GTM): a) narednika Đuru Rajkovića, koji je pri jurišu na uzvisinu Crni vrh, a posebno na Vihru, svojim blistavim primjerom i herojskim držanjem povukao za sobom svoj cijeli vod. U napomeni stoji da je već posjednik srebrne medalje za hrabrost I. klase (*Silberne Tapferkeitsmedaille*, STM); b) vodnika Josipa Dešića, koji je iznimno vodio svoj vod prema Vihri, pri čemu ga je zadesila herojska smrt; c) pješaka Andru Vuića, koji se prilikom juriša na Vihru istaknuo time što je otpuzao prema protivničkom jarku čim je zapovjednik satnije poslao najavu da se satnija pripravi za juriš. Time je cijeloj momčadi dao blistav primjer i ulio im hrabrost. U napomeni stoji da već ima STM I. klase. Na kraju je zlatnu medalju dobio jedino Josip Dešić.⁹⁷

Podmaršal Luka Šnjarić morao je sa 17. brdskom brigadom što prije izbiti prema Užicu, gdje se trebao spojiti s 4. brdskom brigadom i u suradnji s 18. pješačkom divizijom zaštititi južni bok Balkanske vojske. Šnjarić je nakon toga trebao premjestiti svoje snage duž rijeke Zapadne Morave radi ugrožavanja boka srbijanske vojske i njezine pozadine. Nastavljajući prodor prema Užicu tijekom 4. prosinca, Šnjarić je namjeravao poslati dvije bojne

⁹⁵ ÖULK, 1: 694., 713.-714.

⁹⁶ ÖeStA/KA, Dokumentacija za dodjelu Viteškoga križa Reda Marije Terezije brigadiru Franzu Schöblu; Bardolff, *Der Militär-Maria Theresien-Orden*, 290.

⁹⁷ ÖeStA/KA, Belohnungsantrag – Goldene Tapferkeitsmedaille, datum objave u vojnom službenom glasniku: 2. veljače 1915.

Slika 13. Borbe kod Vihre (izvor: ÖeStA/KA, Dokumentacija za dodjelu Viteškoga križa Reda Marije Terezije brigadiru Franzu Schöblu)

Jelačićevaca s bitnicom na taj pravac, ali su im crnogorski Limski odred i dijelovi srpske Šumadijske II. divizije iz Užičke vojske pružili snažan otpor iza rijeke Lima, pa je Šnjarićeva skupina zaustavljena. Stalno su se nalazili pod protivničkom paljbom, osobito Limskoga odreda, pa je Šnjarić planirao prijeći u obranu. Međutim, zbog protuudara srbijanske vojske na planini Suvobor, morao se povući zajedno sa snagama XV. korpusa prema Bosni i krenuti prema mostobranu kod Šapca.⁹⁸

Bitka kod Arandjelovca – srpski protuudar (3. – 12. prosinca)

Crne slutnje pojedinih austro-ugarskih zapovjednika počele su se obistinjavati, jer je njihova vojska bila napregnuta do maksimuma. Polako je nestajalo logističke potpore, koja nije mogla pristizati do postrojbi u napadu po lošim planinskim putovima. Tijekom 4. prosinca u zoni odgovornosti 6. armije najprije je u napadu zaustavljena 1. pješačka divizija, koja se našla na udaru Moravske II. divizije. Borbe su bile tek nakratko zaustavljene zbog mraka i iscrpljenosti, ali su se pojedine postrojbe morale povući na pričuvenu crtu po grebenu Golubac – Prostruga.⁹⁹ Zbog novonastale teške situacije general Potiorek tražio je da 5. armija odmah krene naprijed prema Arandjelovcu i time rastereti snage na Suvoboru.

U jutarnjim satima 5. prosinca Dunavska I. i II. divizija napale su na grebenu Suvobora i brdu Rajac 50. diviziju, koju prisiljavaju na povlačenje. Istodobno su dijelovi austro-ugarske 1. divizije zaustavili napad Moravske II. divizije na istočnom krilu, a veći dio te divizije i sjeverno krilo Kombini-rane divizije generala Goigingera branili su se od napada Drinske I. divizije na pravcu greben Golubac – selo Boljkovci. Srbijanci su pod jakom artiljerijskom vatrom, na koju su austro-ugarski vojnici mogli odgovoriti samo puškama, krenuli u pripreme za odlučujući napad. Do podneva 1. srpska armija kreće u proboj, a glavni greben na Suvoboru pao je u njihove ruke u 15 h. Istovremeno je zapovjednik dubrovačkoga XVI. korpusa general Wenzel Wurm pripremio drugu crtu obrane.

Od 4. do 6. prosinca pukovnije u sastavu 5. armije vode još uvijek uspješne napadne operacije na sjevernom dijelu bojišnice: 36. pješačka divizija istočno od Lazarevca, a 42. domobranska divizija kod uzvisine Zakinac. Ali tijekom noći dolazi do proboja bojne linije, zbog čega počinju povlačenje

⁹⁸ *ÖULK*, 1: 722.-732. i prilozi 21 i 24; Tomac, *Prvi svetski rat*, 163.

⁹⁹ *ÖULK*, 1: 716.-722.

Slika 14. Protuudar srpske vojske. Borbe na području djelovanja XIII., VIII. i Kombiniranoga korpusa (izvor: ÖULK, 1: prilog 24, dio).

prema Visu, Šušnjaru i Kremenici. Tom je prilikom zarobljeno i poginulo mnogo vojnika. U početku srpskoga protuudara uspjeli su zaustaviti njihov dublji prodor, ali samo nakratko. Jače povlačenje započelo je tijekom noći 8. prosinca, a idućega su dana stigli na Kolubaru kod sela Konatice, u isto mjesto gdje su nešto prije *Jelačićevci* vodili krvave borbe za prijelaz te rijeke.¹⁰⁰

Zbog teškoga stanja na brdima Varovnica i Kosmaj tijekom 9. prosinca srbijanska Vrhovna komanda zapovjedila je Moravskoj I. diviziji da se odmah

¹⁰⁰ Pavičić, *Hrvatska vojna i ratna povijest*, 306.; *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, 1: 64.-69.

prebaci u sastav Obrane Beograda. To je omogućilo XIII. zagrebačkom korpusu da se tijekom noći bez većih poteškoća povuče prema Kolubari.¹⁰¹

Zapovjednik 5. armije general Frank položio je tijekom 6. prosinca sve svoje nade u energični napad Kraussova Kombiniranoga korpusa. To je podrazumijevalo slanje 7. pješačke divizije, čija je polovica bila sastavljena od postrojbi pučkoga ustanka (*Landsturm*), protiv srbijanske sjeverne fronte na Kosmaju. Planirali su da 104. *Landsturm* pješačka brigada napadne selo Vlaška, a 29. divizija sa 71. pješačkom brigadom (i *Jelačićevcima*) Varovnicu. Tu su vođene teške borbe koje su se pokazale presudnima za zaustavljanje srbijanskoga protuudara. U jutarnjim satima 71. i 58. pješačka brigada 29. pješačke divizije zauzele su prednje položaje sjeverozapadno od Varovnice, ali je njihov daljnji napredak bio otežan bočnom vatrom i snažnim borbama kod sela Umčari. Ipak, tijekom 7. prosinca 5. armija krenula je naprijed, 60. pješačka divizija uspjela je razbiti manje neprijateljske skupine na uzvisinama uz Dunav istočno od sela Grocka, a 58. i 71. pješačka brigada napredovale su prema Varovnici.

Međutim tijekom noći 8./9. prosinca došlo je do zastoja napada austro-ugarskih snaga jer 29. pješačka divizija nije uspjela u cijelosti osvojiti Varovnicu, a snage koje su sudjelovale u napadu imale su vrlo velike gubitke, osobito pukovnije sa sjevera Češke. Zapovjednik divizije osjetio je gorčinu kada je na Varovnicu uputio zadnje pričuve, koje su nestale u žestokoj protivničkoj vatri, a kada je o tome izvijestio zapovjednika korpusa, dobio je povratne upute telefonom: »Sve je bilo uzalud; ne ulažite daljnje napore, moramo se vratiti.«¹⁰²

U borbama na jednoj uzvisini južno od Majdana iskazao se tijekom noći 8./9. prosinca u više navrata pripadnik *Jelačićevaca* pričuvni zastavnik Miroslav Benzija (Benzia) iz Senja. Kao zapovjednik, svoju je satniju odmah na početku juriša postavio na prvu crtu i u jurišu je prvi upao u protivničke roveve. Zatim je na vlastitu inicijativu krenuo s progonom protivnika preko gusto pošumljenoga zemljišta i zauzeo je uzvisinu. Nakon što je protivnik otvorio ubitačnu paljbu prema desnom krilu njegove skupine, razvio je dio svoje satnije u tom smjeru i odbio tri neprijateljska protunapada. Uz veliku hladnokrvnost znalački je upravljao vatrom, pa nije došlo do manjka streljiva, što je u tako kritičnoj situaciji moglo prouzročiti katastrofu cijele postrojbe.¹⁰³

¹⁰¹ ÖULK, 1: 739.

¹⁰² ÖULK, 1: 732.-738.

¹⁰³ ÖeStA/KA, Belohnungsantrag – Goldene Tapferkeitsmedaille, datum objave u vojnom službenom glasniku: 5. veljače 1915.

Galerija hrvatskih junaka.

Miroslav Benzia

pričuvni je zastavnik 79. pješake pu-
kovnije. Rodjen je godine 1889. u Se-
nju, a služi u inače kao financijski
priglednik u Zagrebu, gdje uči i pra-
vo. Od zapovjedništva balkanski sila
nagradjen je srebrnom kolaj-
nom za hrabrost na srbskom boji-
štu odmah prvih dana bojeva. U mje-
secu pak veljači ponovno je odlikovan
zlatnom kolajnom za izvan-
redno djelo hrabrosti, koje je učinio
iskodjer na srbskom bojištu.

Bilo je to pred jednom uzvisinom
kad su poslani dvije naše satnije, da
ju zauzmu. On je vodio 14. satniju.
Nakon teškoga boja zauzele su ove
dvije hrvatske satnije spomenuto brdo.
Zauzevši vrh bile su obje odcepljene
od obih krila naše vojske, te sa svih
strana po Srbima obkoljene. Već nije
bilo druge, nego dati se u bieg. No
Srbi otvoriše žestoku vatru, te bi svi
bili popadali odnosno zarobljeni.

U taj čas pozove svoje momke ovaj
hrabri zastavnik i s jedva 100 ljudi
ostane na mjestu, da se bori do zad-
nje kapi krvi ili da pogine.

Razdielivši na četiri strane brda
svakuda po 25 momaka otvori nena-
dano vatru i dočeka juriš Srba, koji
su se morali povući. Ovaj noćni
napadaj Srba sasvim je propao i
on zadržao poziciju. U jutro dodjoše
naše čete u mišljenju, da su propali,
no kakvo li je čudo i veselje obuzelo
sve, kad nadjoše ovu četinu zdravu i
živu, te još tomu pobjednicom. Na
vrh brda stajao je ponosno naš z-
stavnik Benzia sa svojih stotinu ljudi
vesela srca i ponosna lica. I za taj
svoj hrabri čin zadobije zlatnu kolaj-
nu, koja mu reši junačke grudi.

Slika 15. Novinski prilog o junaštvu Miroslava Benzije iz Senja
(izvor: *Jutarnji list* 4 /1915./, br. 1091, 1.)

Ujutro 10. prosinca iscrpljene snage 6. armije bile su pred kolapsom i nastavile su povlačenje prema Šapcu. Povlačenjem 5. armije prema Beogradu pale su sve Potiorekove nade u zadržavanje područja južno od Beograda kao temelja za eventualno pokretanje novoga napada na Srbiju. Prvi šok nastupio je u noći 11./12. prosinca, kada je zapadno krilo 21. *Landwehr* pješačke divizije izgubilo vrlo važne položaje na grebenu Talambas. Na lijevom krilu XIII. korpusa tijekom 11. i 12. prosinca Osječani iz 78. pješačke pukovnije uspjeli su zatvoriti prazninu u obrani na Boždarevcu te su krenuli u protunapad, koji nije uspio. Ipak su zajedno s dijelovima 9. pješačke divizije uspjeli spriječiti Šumadijsku I. diviziju da se probije sjeverno od Boždarevca na brdo Vis (kota 259). U međuvremenu se XIII. korpus razmjestio na Duboko Brdo (42. domobranska divizija) i u liniji jugoistočno do Marice (36. pješačka divizija, u kojoj je glavnina hrvatskih postrojbi), a 71. pješačka brigada s *Jelačićevcima* priključena je na prazninu zapadno od Kombiniranoga korpusa.¹⁰⁴

U teškim borbama tijekom noći 13./14. prosinca i 5. armija bila je prisiljena na povlačenje prema mostobranima na Savi. Tijekom 14. prosinca *Jelačićevci* vode posljednje borbe protiv nadirućih srbijanskih snaga kod Beograda, a tijekom noći 14./15. prosinca povukli su se preko pontonskih mostova na lijevu obalu Save. Povlačenje je pratila snažna topnička i puščana paljba srpske vojske. Dio pontonskih mostova bio je porušen, pa su vojnici pokušavali prijeći na suprotnu obalu kroz plićak i preko improviziranih prijelaza, pri čemu su se brojni vojnici utopili. Tako je zabilježeno da se utopilo oko 200 vojnika 53. zagrebačke pješačke pukovnije i 70 pripadnika 16. bjelovarske pješačke pukovnije.¹⁰⁵ Zasiurno je slično bilo i u ostalim postrojbama u povlačenju. I brojni su *Jelačićevci* stradali, najvećim dijelom od utapanja u hladnoj vodi Save. Dosta je ranjenika bilo zarobljeno, a neki od njih umrli su u Općoj vojnoj bolnici američke misije u Beogradu.¹⁰⁶

U borbama između 7. i 13. prosinca gubici III. i IV. bojne *Jelačićevaca* kod Majdana, Senaje, Kumodraža, Mladenovca i Beograda bili su 24 poginula, 91 ranjeni i 258 nestalih. Ukupni gubici od borbi kod Konatica pa do prelaska Save iznosili su 83 poginula, 412 ranjenih, 135 zarobljenih i 210 nestalih. Dakle, ukupno je 840 njihovih pripadnika bilo izbačeno iz stroja, a radi se samo o dvije bojne.¹⁰⁷

¹⁰⁴ *ÖULK*, 1: 742.

¹⁰⁵ *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije*, 1: 77.

¹⁰⁶ HR-HDA, Matične knjige umrlih vojnih osoba 79. pješačke pukovnije.

¹⁰⁷ *ÖeStA/KA*, Verlustliste IR 79; *ÖULK*, 1: 733.-734.

Ukupni gubici I. i II. bojne 79. pukovnije u borbama za Crni vrh (21. studenoga), Jarke (22. – 23. studenoga), Vihru i na pohodu prema Užicu iznosili su 738 pripadnika, od čega ih je 75 poginulo, a 323 su nestala. Poginula su 2 časnika, a 4 su ranjena.¹⁰⁸ No ove podatke treba uzeti s velikim oprezom jer ne obuhvaćaju sudbinu brojnih ranjenika koji su uslijed nastalog rasula u povlačenju ostali bez potrebne sanitetske brige. Znatno broj njih podlegao je raznim infekcijama i zaraznim bolestima.

Tijekom jutra 15. prosinca srbijanske snage ušle su u Beograd, čime je završen austro-ugarski pohod na Srbiju iz 1914. godine.¹⁰⁹ Tako je propao austro-ugarski i njemački plan o dunavskoj vezi s Osmanskim Carstvom, Bugarska je još više oklijevala u donošenju odluke o savezu s Centralnim silama, a Italija i Rumunjska polako su klizile prema savezu s Antantom. Rusi su punom snagom izbili na Karpate i zaprijetili probojem u Panonsku nizinu. Za Centralne sile ratna se situacija krajem prve ratne godine do krajnosti zakomplicirala.

Bilanca pohoda

Nakon završetka borbi u srbijanskim rukama ostala je gomila ratnoga materijala i oko 76.000 zarobljenika iz obje kampanje. Najveći dio zarobljenika stradat će tijekom povlačenja srbijanske vojske preko Albanije u jesen 1915. i do krajnjih odredišta stići će ih jedva 20-ak tisuća. Teške bolesti, iscrpljenost, nedostatak lijekova i hrane utjecat će na masovnost njihova umiranja. Tijekom 1915. epidemija tifusa prouzročila je smrt najmanje 150.000 srbijanskih vojnika i civila, a među njima i brojnih zarobljenika.¹¹⁰

Kao što je čest slučaj u vojnoj povijesti, nikada nije riješen konačan broj žrtava u kampanjama na Srbiju iz 1914. godine. Prema službenim austrijskim procjenama, smatra se da su austro-ugarsku vojsku obje kampanje stajale oko 30.000 mrtvih te oko 170.000 ranjenih, nestalih, zarobljenih i oboljelih. Srbijansko zapovjedništvo izračunalo je svoje gubitke do 22. prosinca iskazujući 22.000 mrtvih, 91.000 ranjenih i 19.000 zarobljenih vojnika, dakle oko 132.000 ljudi.¹¹¹ Međutim postoje pretpostavke da su

¹⁰⁸ ÖeStA/KA, Verlustliste IR 79 za pohod na Srbiju.

¹⁰⁹ *ÖULK*, 1: 748.

¹¹⁰ Čutura i Galić, »Veliki rat«, 18.

¹¹¹ Čutura i Galić, »Veliki rat«, 18.; *ÖULK*, 1: 152., 762.

ukupni austro-ugarski gubici i do 270.000 pripadnika.¹¹² Novija istraživanja kažu da su austro-ugarske snage izgubile 227.088 ljudi, uključujući i 45.000 zarobljenika, a da su Srbi izgubili oko 170.000 ljudi, od kojih je 15.000 zarobljenih. Crnogorske žrtve još uvijek su nepoznate.¹¹³

Kada govorimo o gubicima Carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije *Grof Josip Jelačić*, njih moramo procijeniti. Tijekom istraživanja pokazalo se da nisu u cijelosti sačuvane sve liste gubitaka (*Verlustlisten*), pa ne postoje točni podaci o svim fazama ratnih operacija. Nerijetko se ne podudara ju podaci u listama gubitaka iskazani u odnosu na izvještaje o borbama (*Gefechtsbericht*) i drugu operativnu dokumentaciju. Prema procjenama, ukupni gubici pukovnije mogli bi biti između 6.000 i 8.000 pripadnika za prvu godinu rata.

¹¹² Tomac, *Prvi svetski rat*, 164.

¹¹³ Randal Gray i Christopher Argyle, *Chronicle of the First World War : Vol. I : 1914-1916*, New York 1990., 282.

Nikola Tominac

Colonel (ret.), Croatian Army, Dugo Selo

CROATIAN UNITS DURING THE CAMPAIGN AGAINST SERBIA WITH EMPHASIS ON THE ACTIVITIES OF THE IMPERIAL AND ROYAL 79TH INFANTRY REGIMENT *COUNT JOSIP JELAČIĆ*

This paper covers both the campaigns against Serbia in which the 79th Infantry Regiment of the Common Army from Otočac (*K. u. K. Otočaner Infanterieregiment Graf Jellačić Nr. 79.*, abbr.: *IR 79*), popularly known as the *Jelačićevci*, participated. The information presented herein is the product of the available literature and original archival material from the holdings of the Austrian State Archives (*Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv*) and the State Archives in Zagreb, primarily obtained from the operational documentation, battle reports, casualty lists, and registers of deaths. The author covers the First and Second Serbian Campaigns i.e. the operations of the Austro-Hungarian Army in summer and autumn 1914. Detailed descriptions of the mobilisation and concentration of the unit, the preparations for going to the front and dislocation at the Drina River, its operational tasks and their implementation in the field, its losses, and other matters related to the unit itself are provided. Even though the emphasis is on the military activities of the 79th Regiment, the wartime fates of other Croatian regiments that were active in the same areas are also touched upon.

Keywords: Balkan Front in 1914, Croatian units, Imperial and Royal 79th Infantry Regiment *Count Josip Jelačić – Otočac (K. u. K. Otočaner Infanterieregiment Graf Jellačić Nr. 79.)*, Colonel Franz Schöbl.

